

โครงการวิจัยผู้ฟังวิทยุชุมชน (ภาคประชาชน) ในเขตภาคเหนือ*

A Study of Community Radio Audiences (Public Sector) in Northern Region

เสริมศิริ นิลคำ**

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาผู้ฟังของวิทยุชุมชน (ภาคประชาชน) ในเขตภาคเหนือ ซึ่งหมายถึง สถานีวิทยุกระจายเสียงของท้องถิ่นที่เกิดขึ้นตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับปี พ.ศ. 2540 ที่มุ่งเน้นให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในขั้นตอนต่างๆ เน้นการเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับชุมชนเพื่อประโยชน์ต่อชุมชนนั้นๆ โดยมีวัตถุประสงค์การวิจัย 4 ข้อได้แก่ (1) สำรวจลักษณะประชากร รูปแบบการเปิดรับและความพึงพอใจในการเปิดรับเนื้อหาจากสถานีวิทยุชุมชนของผู้ฟังในเขตภาคเหนือ (2) ศึกษาความรู้ความเข้าใจของผู้ฟังในเขตภาคเหนือที่มีต่อบทบาทหน้าที่ ปรัชญาและหลักการดำเนินงาน และการดำรงอยู่ของสถานีวิทยุชุมชน (3) ศึกษาความตระหนักของผู้ฟังในเขตภาคเหนือที่มีต่อผลกระทบของวิทยุชุมชนในด้านวิถีชีวิต วัฒนธรรม การดำเนินชีวิต ฯลฯ และ (4) ศึกษาการมีส่วนร่วมต่อกิจการวิทยุชุมชนของผู้ฟังในเขตภาคเหนือ ได้แก่ การก่อตั้ง การดำเนินงาน การประเมินตรวจสอบเนื้อหาและประเด็นทางจริยธรรมต่อสถานีวิทยุชุมชนในพื้นที่ โดยศึกษาในด้านระดับและลักษณะการมีส่วนร่วมกับสถานีวิทยุชุมชนในพื้นที่ งานวิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณร่วมกับเชิงคุณภาพ ได้แก่ การสำรวจ การสนทนากลุ่ม การสัมภาษณ์เจาะลึก และการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม

ผลการวิจัยในด้านลักษณะประชากร รูปแบบการเปิดรับและความพึงพอใจในการเปิดรับเนื้อหาจากสถานีวิทยุชุมชนในเขตภาคเหนือ พบว่า ผู้ฟังวิทยุชุมชนภาค

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “โครงการวิจัยผู้ฟังวิทยุชุมชน (ภาคประชาชน)” ได้รับงบประมาณอุดหนุนการวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ (กทช.) ในปี พ.ศ. 2554

** นิเทศศาสตรดุษฎีบัณฑิต (สาขานิเทศศาสตร์) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2550) ปัจจุบันเป็นอาจารย์ประจำโปรแกรมวิชานิเทศศาสตร์ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย

ประชาชนส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มวัยกลางคนและผู้สูงอายุ โดยมีปริมาณการรับฟังรายการจากสถานีวิทยุชุมชนวันละประมาณ 1-3 ชั่วโมง และรับฟังประมาณ 1-3 วันต่อสัปดาห์ ส่วนใหญ่จะเปิดรับฟังรายการวิทยุชุมชน ในช่วงเวลาตอนเช้าก่อนเที่ยงและช่วงก่อนค่ำในขณะทำกิจกรรมต่างๆ มีลักษณะการเปิดรับคือ เป็นการฟังแบบเป็นกลุ่มหรือฟังกันทั้งครอบครัว รับฟังสถานีใดสถานีหนึ่งเพียงสถานีเดียว ปัญหาสำคัญในการเปิดรับคือ การรับฟังไม่ชัดเจนและมีคลื่นแทรกหรือคลื่นทับกัน

ด้านเนื้อหารายการที่เปิดรับ พบว่า ส่วนใหญ่ชอบฟังรายการแบบสาระบันเทิง ชอบลีลาการดำเนินรายการแบบพื้นบ้านหรือใช้ภาษาท้องถิ่น ชอบรับฟังเพลงลูกทุ่งหรือเพลงพื้นบ้าน นิยมรับฟังข่าวสารที่ใกล้ตัวและมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของผู้ฟัง โดยมีความพึงพอใจที่ได้รับประโยชน์ด้านความเพลิดเพลินและผ่อนคลายความตึงเครียดมากที่สุด ผลการศึกษาความรู้ความเข้าใจของผู้ฟังที่มีต่อบทบาทหน้าที่ ปรัชญาและหลักการดำเนินงาน และการดำรงอยู่ของสถานีวิทยุชุมชน พบว่า ผู้ฟังมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการพื้นฐานของวิทยุชุมชนในระดับมาก โดยเฉพาะด้านหน้าที่และในฐานะเป็นเครื่องมือสื่อสารเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของชนในท้องถิ่น รวมทั้งเป็นพื้นที่ในการเผยแพร่ผลงานของศิลปินพื้นบ้านและอนุรักษ์สืบทอดวัฒนธรรมของชุมชน สำหรับความรู้ความเข้าใจในหลักการดำเนินงานของวิทยุชุมชนอยู่ในระดับปานกลาง โดยเฉพาะด้านหลักการโฆษณาทางวิทยุชุมชน ส่วนความรู้ความเข้าใจของผู้ฟังเกี่ยวกับบทบาทของวิทยุชุมชนอยู่ในระดับมาก โดยเฉพาะหน้าที่ในการให้ทั้งสาระและความบันเทิง การรับแจ้งเรื่องราวร้องทุกข์ ปัญหาเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตของชุมชน เป็นเครื่องมือสื่อสารทำให้เกิดเครือข่ายของชาวบ้าน สร้างแนวร่วมในการทำกิจกรรมของชุมชน

ด้านความตระหนักของประชาชนต่อผลกระทบของวิทยุชุมชนด้านวิถีชีวิต วัฒนธรรม การดำเนินชีวิต ฯลฯ ผลการศึกษาพบว่า ผู้ฟังมีความตระหนักถึงผลกระทบของวิทยุชุมชนอยู่ในระดับมาก โดยเฉพาะความตระหนักว่าวิทยุชุมชนทำให้สมาชิกในชุมชนสื่อสารกันมากขึ้น ช่วยผ่อนคลาย เป็นสื่อที่พึ่งพาได้ ช่วยสร้างสามัคคี ส่งเสริมจิตสำนึกสาธารณะ และเป็นสื่อทางเลือกเพื่อการพัฒนาตนเองและพัฒนาชุมชน

ผลการศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อกิจการวิทยุชุมชนในด้านการมีส่วนร่วมก่อตั้ง วางแผน และกำหนดนโยบายพบว่า ผู้ฟังส่วนใหญ่ไม่มีส่วนร่วม ขณะที่ผู้ฟังส่วนน้อยที่มีส่วนร่วมจะช่วยในด้านการประชาสัมพันธ์ และจัดหาเงินระดมทุน โดยเหตุผลที่เข้ามามีส่วนร่วมในการก่อตั้งเพราะต้องการแสดงบทบาทตนเองให้โดดเด่นในชุมชน และต้องการร้องเรียนเสนอปัญหาในชุมชน

การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของสถานีวิทยุชุมชนพบว่า ส่วนใหญ่ไม่เคยรับรู้ในการเชิญชวนให้มีส่วนร่วมกิจกรรมของสถานีวิทยุชุมชน สำหรับผู้ฟังที่เคยรับรู้ในการเชิญชวนฯ จะพบการเชิญชวนให้ร่วมเสนอแนะข้อคิดเห็น/ติชม ผ่านทางจดหมาย โทรศัพท์ รวมทั้งการขอเพลง ฯ และเชิญชวนให้ร่วมช่วยกันบริจาคเงินเพื่อกิจกรรมต่างๆ

ด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนในการประเมิน ตรวจสอบเนื้อหาและประเด็นทางจริยธรรมพบว่า ผู้ฟังส่วนใหญ่เคยมีส่วนร่วมด้านการเป็นผู้เฝ้าฟังความเหมาะสมและความถูกต้องของเนื้อหามากที่สุด รองลงมาคือ เป็นผู้เฝ้าฟังความโปร่งใส ความเป็นกลาง ความเป็นธรรมของเนื้อหา ส่วนผู้ฟังที่ไม่เคยมีส่วนร่วมฯ ให้เหตุผลว่าเป็นเพราะไม่มีความรู้ความเข้าใจในหลักการดำเนินงานและบทบาทหน้าที่ของวิทยุชุมชน ไม่มีความรู้ความเข้าใจในด้านการตรวจสอบและการประเมิน รวมทั้งการที่คลื่นสัญญาณวิทยุไม่ชัดเจน ทำให้การรับฟังลดน้อยลง จนไม่ทราบข่าวสารการเชิญให้มีส่วนร่วม ตลอดจนคนในชุมชนไม่มีส่วนร่วมในการก่อตั้งสถานีมาตั้งแต่ยุคแรก จึงทำให้ขาดความผูกพันกับสถานี

คำสำคัญ : วิทยุชุมชน / วิทยุชุมชนในเขตภาคเหนือ / ผู้ฟังวิทยุชุมชน

Abstract

This research aimed to study on community radio audiences (public sector) in northern region. Local radio station, founded accordance to the intention of the Constitution of the Kingdom of Thailand Act of 2540. Oriented people in the community to participate in various stages and activities by focused on community's content to benefit the community. There are 4 objectives of this research: (1) To explore audiences' demographic characteristic, pattern of exposure and satisfaction of content exposure from community radio in northern region. (2) To study the understanding of audiences in northern region toward roles, philosophy, principle and the existence of community radio stations. (3) To study the awareness of audiences in northern region toward the impact of community radio on the way of life, culture, lifestyle, etc. (4) To study the participation of audiences in northern region with the community radio station such as foundation, operation, monitoring and evaluation of ethical issues against community radio stations in the area. The research methodology combined

with qualitative and quantitative methods, including survey, focus group discussions, depth interviews, and non-participant observation.

It was found from the study that most of community radio audiences in northern region are middle-aged and elderly groups. Audiences listen to the radio program from community radio approximately 1-3 hours per day, 1-3 day per week. They mainly listen to community radio program in the morning before noon and during the early evening while doing other activities. In term of audiences' exposure, they mostly listen to the community radio with their folks or families, for only one station. An unclear listening, interference and overlap of radio signal are considered as major problems of audiences' exposure.

Considering of an exposure to content, founded that audiences generally listen to entertainment program. They largely like radio program with homegrown style or the use of local language. Country music and folk music are the most popular Music genre. Audiences also like to listen to news that close and related with their lifestyle. Wherewith their most satisfied benefits are entertainment and stress relaxation.

Result of the study concerning audiences' understanding toward roles, philosophy, principle and the existence of community radio stations found that the audiences' understanding toward basic principle of community radio is in a "high" level. Particularly, accept community radio as a role of communication tools that link local people together and also recognize as a place to publish their local artist's performance and to preserve community culture. The audiences' understanding toward the operation of community radio is in a "medium" level, particularly about principle of advertising for community radio. Moreover, the audiences' understanding toward the role of community radio is in a "high" level, especially as a content and entertainment provider, as a complaint unit for problems the quality of life in their community, as a communication tool that build villagers' network and community activities' alliance.

Result of the study concerning audiences' awareness of the impact of community radio on the way of life, culture, lifestyle, etc. found that audiences' awareness of the impact of community is in a "high" level. Particularly, the awareness of community radio brings more connection to community members. This study also found that

community radio is recognized as a media that help relaxation, reliable, create unity and public consciousness, and also as an alternative media for self and community development.

Result of the study concerning the participation of audiences with the community radio station in foundation, planning and policy setting found that majority audiences have no participation with the community radio station. While minority audiences participate with communication radio station on public relation and financial funding issues. Some audiences participate in community radio foundation to stand out themselves to the community and also to report their community problem.

Result of the study concerning the participation of audiences with the operation of community radio station found that mainly audiences never been invited to join in community radio station activities. For those audiences who used to be invited to participate in such activities will also be invited to suggest/comment their activities by letter and telephone. In addition, community radio stations also persuade their audiences to make their music request and to donate their money in various activities.

Result of the study concerning the participation of audiences with the monitoring and evaluation of ethical issues against community radio stations in the area found that largely audiences used to participate with community radio stations as an auditor for their appropriate and accuracy content. Therewith, some audiences used to participate with community radio station as an auditor for their transparent, unbiased, and justified content. The reason of those audiences who never been participated with community radio is that because they don't understand the role and principle, the monitoring and evaluation of communication radio. Moreover, the unclear signal has reduced number of audiences since they don't get an invitation to participate with communication radio activities. This research also found that people in the community who did not participate with community radio from beginning will have no bound to such community radio.

Keywords : Community Radio / Community Radio in Northern Region / Community Radio Audiences

บทนำ

ปัจจุบัน “วิทยุชุมชน” ถือเป็นสื่อที่มีอิทธิพลมากในสังคมไทยและกลายเป็นช่องทางหรือเครื่องมือในการเผยแพร่ข้อมูลต่างๆสู่ชุมชนที่มีประสิทธิภาพ มีเจตนารมณ์ในการกำเนิดขึ้นตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับปี พ.ศ. 2540 ตามข้อความในมาตรา 40 ที่ระบุเอาไว้ว่า “คลื่นความถี่ที่ใช้ในการส่งวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ และวิทยุโทรคมนาคม เป็นทรัพยากรสื่อสารของชาติเพื่อประโยชน์สาธารณะ” เป็นไปตามพระราชบัญญัติองค์กรจัดสรรคลื่นความถี่และกำกับการดูแลกิจการวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคม พ.ศ. 2543 มาตรา 26 ซึ่งระบุให้ภาคประชาชนเข้าถึงและเข้าไปใช้คลื่นความถี่วิทยุโทรทัศน์ได้ไม่ต่ำกว่าร้อยละ 20 โดยการดำเนินการดังกล่าวของภาคประชาชนต้องมีวัตถุประสงค์เพื่อประโยชน์สาธารณะและไม่เป็นไปเพื่อการแสวงหากำไรในทางธุรกิจ และหากภาคประชาชนยังไม่พร้อม องค์กรอิสระต้องให้การสนับสนุน จากการรับรองของกฎหมายดังกล่าวนำไปสู่การจัดตั้งสถานีวิทยุชุมชนอย่างแพร่หลายในทุกภูมิภาคดังเช่นทุกวันนี้

วิทยุชุมชนจึงเป็นสื่อทางเลือกใหม่ของสังคมที่เปิดโอกาสให้ภาคประชาชนได้เข้ามามีส่วนในการใช้คลื่นวิทยุเพื่อการสร้างสรรค์ประโยชน์แก่ชุมชนโดยอาศัยสิทธิการสื่อสารผ่านคลื่นของ “ผู้ประกอบการภาคประชาชน” สำหรับในประเทศไทยแนวคิดวิทยุชุมชนในเชิงหลักการที่เป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวาง คือ “วิทยุชุมชนเป็นของชุมชน โดยชุมชน เพื่อชุมชน” กล่าวคือ ประชาชนต้องเข้ามาดำเนินงานวิทยุชุมชน (โดยชุมชน) รวมทั้งเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ (ของชุมชน) และเนื้อหารายการของวิทยุชุมชนเป็นไปเพื่อผลประโยชน์ของชุมชน (เพื่อชุมชน) (พิรงรอง งามสุต วัฒนันทน์, 2547) จากแนวคิดวิทยุชุมชนดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าวิทยุชุมชนเป็นสื่อที่ถูกรออกแบบเพื่อกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมของคนทุกกลุ่มที่อยู่ในชุมชนไม่ว่าจะอยู่ในระดับสังคมเศรษฐกิจใด องค์กรใด และคนกลุ่มวัฒนธรรมย่อยใดในชุมชน

หลักการข้างต้นสอดคล้องตามแนวคิดขององค์การยูเนสโก (UNESCO) ที่ได้กำหนดหลักการสำคัญของวิทยุชุมชนว่าต้องประกอบด้วยปัจจัย 3 ประการ คือ (1) การเข้าถึงสื่อ (access) ซึ่งหมายถึงการเข้าถึงตั้งแต่การฟัง การแสดงความคิดเห็น ความต้องการต่อรายการ การเข้าถึงทางด้านการจัดการ การจัดรายการ การผลิตรายการ ไปจนถึงการมีส่วนร่วมในการจัดทำสิ่งที่เป็ประโยชน์เกี่ยวกับตนเอง (2) การมีส่วนร่วม (participation) คือ ประชาชนในชุมชนต้องมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การคิด ผลิต และการจัดการ และ (3) การจัดการด้วยตนเอง (self-management) ชุมชนมีอำนาจในการตัดสินใจ ตั้งแต่เริ่มคิด

วางแผน ไปจนกระทั่งกำหนดนโยบายการบริหาร และการลงมือผลิตสื่อด้วยตนเอง (จุฬพล รอดคำดี, 2547) ซึ่งหลักการทั้ง 3 ประการดังกล่าวจะดำเนิน ไปได้อย่างแท้จริงนั้นย่อมเป็น ผลมาจากกฎหมายและการบริหารจัดการของภาครัฐที่ส่งเสริมกิจการวิद्यุชุมชน ผู้ประกอบ กิจการวิद्यุชุมชนที่มีเจตนารมณ์ในการดำเนินกิจการตามหลักการดังกล่าว ขณะเดียวกัน ต้องเป็นผลมาจากภาคประชาชนที่มีความรู้ความเข้าใจ ตระหนักในความสำคัญ และมีความ ต้องการเป็นส่วนหนึ่งของกิจการวิद्यุชุมชนในท้องถิ่นอย่างแท้จริง

อย่างไรก็ตาม นับตั้งแต่การก่อเกิดของสถานีวิทยุชุมชนในทางปฏิบัติของสังคม ไทยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2544 เป็นต้นมากลับพบว่า การดำเนินกิจการของวิทยุชุมชนประสบ ปัญหาอันับการ ไม่ว่าจะเป็นการควบคุมและแทรกแซงจากภาครัฐ ความสับสนและไร้ ทิศทางที่ชัดเจนของนโยบายสืบเนื่องจากการขาดองค์กรกำกับดูแล อิทธิพลของทุนธุรกิจ ภาวะคลื่นแทรกและทับซ้อน การขาดการสนับสนุนทางการเงิน และการขาดการส่งเสริม ทักยะและความเป็นมืออาชีพให้แก่ผู้ประกอบการ ปัญหาภาพลักษณ์ทางการเมืองของวิทยุ ชุมชนในการรับรู้ของสาธารณะท่ามกลางกระแสการแบ่งขั้วทางการเมืองของสังคมไทย (พิรงรอง รามสูต, 2554) ปัญหาของผู้ฟังในการแยกแยะความแตกต่างระหว่างสถานีวิทยุ ชุมชนภาคประชาชน กับสถานีวิทยุชุมชนเชิงพาณิชย์ และสถานีวิทยุธุรกิจท้องถิ่น ฯลฯ ปัญหาที่กล่าวมาข้างต้นไม่เพียงแต่ก่อให้เกิดความสับสนแก่สังคมไทยทั้งความไม่เข้าใจ ต่อหลักการและการดำรงอยู่ที่แท้จริงของวิทยุชุมชนภาคประชาชน รวมถึงส่งผลกระทบ ต่อการตระหนักในความสำคัญและการเข้าไปมีส่วนร่วมกับกิจการวิทยุชุมชนดังตาม เจตนารมณ์ที่แท้จริงแห่งรัฐธรรมนูญ

จากปัญหาที่กล่าวมาข้างต้น ความรู้ความเข้าใจของประชาชนต่อหลักการ บทบาท หน้าที่ ปรัชญาและหลักในการดำเนินงานของวิทยุชุมชนจึงเป็นตัวแปรสำคัญที่ส่งผลต่อ การเข้าไปมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจการวิทยุชุมชน กล่าวคือ การเข้าไปมีส่วนร่วม กับกิจการวิทยุชุมชนจะมีอัตราสูงเพียงใดและมีประสิทธิภาพเพียงใดขึ้นอยู่กับว่าประชาชน มีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องต่อการดำรงอยู่ของสื่อภาคประชาชนมากน้อยเพียงใด ดังผล จากการศึกษาสภาวะปัญหาของวิทยุชุมชนของ กาญจนา แก้วเทพ (2549) พบว่า ประชาชน เกิดความสับสน ความไม่ชัดเจนในสถานภาพทางกฎหมายของวิทยุชุมชน เช่น ประชาชน มีสิทธิขอลิขิตจัดตั้งวิทยุชุมชนได้หรือยัง วิทยุชุมชนที่จัดตั้งขึ้นเป็นวิทยุชุมชนเถื่อนหรือไม่ หากยึดตามกฎหมายบางมาตราอาจจะเถื่อน ความไม่ชัดเจนดังกล่าวนี้ทำให้ประชาชน ไม่มั่นใจที่จะเข้ามาช่วยงานวิทยุชุมชน เนื่องจากเกรงกลัวว่าจะผิดกฎหมาย เหล่านี้ส่งผล ให้การพัฒนาวิทยุชุมชนในทุกด้าน ไม่บังเกิดผลเมื่อขาดภาคประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้อง ในกระบวนการพัฒนา

ด้วยความสำคัญของภาคประชาชนดังกล่าว จึงจำเป็นต้องการมีการสำรวจข้อมูลเกี่ยวกับผู้ฟังสถานีวิทยุชุมชนภาคประชาชนที่ไม่มีโฆษณาในภูมิภาคต่างๆ ของประเทศไทย ทั้งในด้านลักษณะประชากร รูปแบบการเปิดรับและความพึงพอใจในการเปิดรับเนื้อหาจากสถานีวิทยุชุมชนของผู้ฟัง ทั้งนี้จากการสำรวจงานวิจัยที่ผ่านมายังไม่พบว่าฐานข้อมูลเกี่ยวกับพฤติกรรมการรับฟังวิทยุชุมชนภาคประชาชนในระดับครอบคลุมในระดับภูมิภาคของประเทศ โดยเฉพาะวิทยุชุมชนในเขตจังหวัดภาคเหนือที่มีจำนวนของวิทยุชุมชน (ภาคประชาชน) วิทยุชุมชนเชิงพาณิชย์ วิทยุท้องถิ่นธุรกิจ ฯลฯ จำนวนหลายพันสถานี ผลการศึกษานี้จึงจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการนำไปเป็นแนวทางพัฒนารูปแบบและเนื้อหาของกิจการวิทยุชุมชนให้สอดคล้องกับรูปแบบการเปิดรับและความพึงพอใจของประชาชนในแต่ละท้องถิ่นได้อย่างแท้จริง รวมทั้งผลการศึกษาจะสามารถนำไปเป็นแนวทางในการพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างสื่อวิทยุชุมชนกับภาคประชาสังคม รวมทั้งสามารถนำไปใช้เป็นฐานข้อมูลในการกำหนดทิศทางเชิงกลยุทธ์ของนโยบายการสื่อสารระดับชาติด้านวิทยุกระจายเสียงเพื่อชุมชนต่อไป

วัตถุประสงค์การศึกษา

1. เพื่อสำรวจลักษณะประชากร รูปแบบการเปิดรับและความพึงพอใจในการเปิดรับเนื้อหาจากสถานีวิทยุชุมชนของผู้ฟังในเขตภาคเหนือ
2. เพื่อศึกษาความรู้ความเข้าใจของผู้ฟังในเขตภาคเหนือที่มีต่อบทบาทหน้าที่ปรัชญาและหลักการดำเนินงาน และการดำรงอยู่ของสถานีวิทยุชุมชน
3. เพื่อศึกษาความตระหนักของผู้ฟังในเขตภาคเหนือที่มีต่อผลกระทบของวิทยุชุมชนในด้านวิถีชีวิต วัฒนธรรม การดำเนินชีวิต ฯลฯ
4. เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมต่อกิจการวิทยุชุมชนของผู้ฟังในเขตภาคเหนือ ได้แก่ การก่อตั้ง การดำเนินงาน การประเมินตรวจสอบเนื้อหาและประเด็นทางจริยธรรมต่อสถานีวิทยุชุมชนในพื้นที่ โดยศึกษาในด้านระดับและลักษณะการมีส่วนร่วมกับสถานีวิทยุชุมชนในพื้นที่

เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยเรื่องนี้จึงจะได้ทบทวนแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับวิทยุชุมชนและตัวแปรที่เกี่ยวข้องดังรายละเอียดของเนื้อหาดังต่อไปนี้

แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับวิทยุชุมชน

วิทยุชุมชนของประเทศไทยนั้นกลายเป็นประเด็นที่ได้รับความสนใจ เมื่อปรากฏข้อความสำคัญในมาตรา 40 ของรัฐธรรมนูญ พ.ศ.2540 ที่ได้ประกาศให้ “...คลื่นความถี่ที่ใช้ในการส่งวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์และโทรคมนาคม เป็นทรัพยากรสื่อสารของชาติเพื่อประโยชน์สาธารณะ ” โดยเฉพาะมาตรา 26 วรรค 4 ที่ได้บัญญัติไว้ว่า “การจัดทำแผนแม่บทกิจการกระจายเสียงและกิจการโทรทัศน์ และการอนุญาตให้ประกอบกิจการดังกล่าว ต้องคำนึงถึงสัดส่วนที่เหมาะสมระหว่างผู้ประกอบการภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน โดยจะต้องจัดให้ภาคประชาชนได้ใช้คลื่นความถี่ไม่น้อยกว่าร้อยละสิบ” การกำหนดให้คลื่นความถี่เป็นทรัพยากรการสื่อสารของชาติ และให้ภาคประชาชนได้มีส่วนร่วมใช้ด้วยในจำนวนพื้นที่ 20 เปอร์เซ็นต์นั้น ได้ก่อให้เกิดการพูดถึง “วิทยุชุมชน” และสิทธิในการเข้าถึงสื่อของภาคประชาชนในสังคมไทยอย่างกว้างขวาง

นิยามของวิทยุชุมชน

Chris Atton (2002) ผู้เขียนหนังสือเรื่อง “alternative media” ได้พยายามค้นหาคำนิยามว่าด้วยความเป็นสื่อทางเลือกจากนักวิชาการด้านการสื่อสารหลากหลายกลุ่ม ตัวอย่างเช่น นิยามว่าด้วยความเป็นสื่อวิทยุชุมชนในความคิดของ Enzenberger ที่เน้นในวิทยุชุมชน คือ สื่อที่ต้องใช้กระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมหรือการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ฟังกับผู้สร้างสรรค์ผลงาน (audiences and creators) และจะต้องมีการผลิตงานร่วมกัน

เช่นเดียวกับ Dennis McQuail ที่ได้นิยามความเป็นสื่อชุมชนเอาไว้จากแบบจำลองการสื่อสารแบบประชาธิปไตย-แบบมีส่วนร่วมจนกระทั่งได้คำสำคัญ 3 คำที่กำหนดความเป็นสื่อของชุมชนเอาไว้ได้แก่เรื่องของ การมีส่วนร่วม การมีปฏิสัมพันธ์ และการสื่อสารแบบแนวนอน

ในขณะที่นิยามของ O’ Sullivan ชี้ให้เห็นว่าความแตกต่างที่สำคัญระหว่างสื่อวิทยุชุมชนและสื่อเชิงกระแสหลักคือเรื่องของ การปฏิบัติที่จะต้องใช้การผลิตแบบมีส่วนร่วม

จากนิยามดังกล่าวจะเห็นว่าเราสามารถเห็นได้อย่างชัดเจนจากนิยามของนักวิชาการเหล่านี้ก็คือการให้ความสำคัญต่อเรื่อง “การมีส่วนร่วม” และถือเป็นหัวใจหลักที่มีอาจจะขาดได้โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมด้วยกระบวนการผลิตเนื้อหาาร่วมกันระหว่างผู้ฟังกับผู้สร้างสรรค์ผลงาน (audiences and creators) และนี่เองที่เปรียบได้ดังตัวชี้วัดในการแยกความแตกต่างอย่างเด่นชัดระหว่างสื่อวิทยุชุมชนออกจากสื่อวิทยุกระจายเสียงกระแสหลักที่เห็นได้อย่างชัดเจน

หลักการสำคัญของวิद्यุชุมชน

จุมพล รอดคำดี (อ้างถึงใน วิद्यุชุมชน ไม่ใช่วิद्यุเพื่อชุมชน, 2547) ได้เสนอหลักการสำคัญของวิद्यุชุมชนตามแนวทางขององค์การยูเนสโก (UNESCO) ว่ามีอยู่ 3 ประการ คือ

1. การเข้าถึงสื่อ (access) ซึ่งหมายถึงการเข้าถึงตั้งแต่การฟัง การแสดงความคิดเห็น ความต้องการต่อรายการ การเข้าถึงทางด้านการจัดการ การจัดรายการ การผลิตรายการ ไปจนถึงการมีส่วนร่วมในการจัดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์เกี่ยวกับตนเอง
2. การมีส่วนร่วม (participation) คือ ประชาชนในชุมชนต้องมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การคิด ผลิต และการจัดการ
3. การจัดการด้วยตนเอง (self-management) ชุมชนมีอำนาจในการตัดสินใจ ตั้งแต่เริ่มคิด วางแผน ไปจนกระทั่งกำหนดนโยบายการบริหาร และการลงมือผลิตสื่อด้วยตนเอง

หลักการดำเนินงานของวิद्यุชุมชน

โดยภาคประชาชนผู้ดำเนินงานวิद्यุชุมชนนั้น ได้มีข้อเสนอร่วมกันถึงการดำเนินงานของวิद्यุชุมชนว่า จะต้องอยู่ภายใต้หลักการสำคัญ 8 ข้อ คือ (วิद्यุชุมชน: ก้าวเล็กๆที่ชัดเจนบนเส้นทางเสรีสื่อ, 2548)

1. จุดยืนวิद्यุชุมชน ต้องยึดหลักเจตนารมณ์ตามรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 มาตรา 40 และพระราชบัญญัติองค์กรจัดสรรคลื่นความถี่และกำกับการวิทยุกระจายเสียงวิทยุโทรทัศน์และกิจการโทรคมนาคม พ.ศ. 2543 ซึ่งภาครัฐควรจะสนับสนุนและส่งเสริมกลุ่มวิद्यุชุมชนที่ดำเนินการ โดยองค์กรภาคประชาชน
2. วิद्यุชุมชนต้องมีที่มา โดยคนในชุมชนร่วมกันจัดตั้งและเป็นเจ้าของคลื่น
3. วิद्यุชุมชนต้องดำเนินการโดยให้ประชาสังคม มีบทบาทเป็นทั้งผู้ผลิตเนื้อหา และเป็นผู้รับข้อมูลข่าวสารด้วย
4. การจัดตั้งและดำเนินการวิद्यุชุมชน ต้องดำเนินการภายใต้เงื่อนไข กฎ กติกา ที่แต่ละชุมชนกำหนดขึ้นเอง
5. วิद्यุชุมชน ไม่ได้มีวัตถุประสงค์เพื่อการแสวงหากำไรแต่ดำเนินการเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม
6. ในการดำเนินงาน ชุมชนควรมีกฎไกตรวจสอบการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อป้องกันการแทรกแซงของภาครัฐกิจและการเมือง

7. ตลอดจนกระบวนการของการทำวิทยุชุมชน ตั้งแต่การจัดตั้ง การดำเนินงาน และการผลิตเนื้อหารายการ ต้องปราศจากอิทธิพลและผลประโยชน์ที่เกี่ยวข้องกับการเมือง

8. วิทยุชุมชนในแต่ละพื้นที่ อาจมีชุดความคิดหรือองค์ความรู้ที่แตกต่างกัน ซึ่งภาครัฐต้องยอมรับในความแตกต่างและเคารพในกระบวนการเรียนรู้ของภาคประชาชน โดยเปิดโอกาสและเปิดพื้นที่ให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ภาคประชาสังคม เพื่อนำไปสู่ นโยบายสาธารณะ

หลังจากการเคลื่อนไหวของภาคประชาชน สำนักงานกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (Social Fund Office) ธนาคารออมสิน ได้สนับสนุนงบประมาณเพื่อการก่อตั้งจุดปฏิบัติการเรียนรู้วิทยุชุมชน ในปี พ.ศ 2544 โดยเป็นวิทยุชุมชนดำเนินนี้ สมาชิกในชุมชนจะเป็นเจ้าของสถานี เป็นอิสระจากสถานีวิทยุของรัฐ และส่งเสริมให้ประชาชนได้มีโอกาสเข้าถึงสื่อ มีส่วนร่วม และจัดการด้วยตนเองอย่างแท้จริง

ทฤษฎีการใช้สื่อและความพึงพอใจ

ความเป็นมาของการศึกษาเรื่องการใช้การใช้สื่อและความพึงพอใจ

ยุบล เบ็ญจรงค์กิจ(2542) ได้กล่าวไว้ว่า ทฤษฎีการใช้สื่อและความพึงพอใจ (uses and gratifications approach) อยู่ภายใต้กรอบทฤษฎีที่เน้นสื่อสารมวลชนเรียกกันว่า ทฤษฎีเชิงหน้าที่ (functional perspective) โดยตั้งอยู่บนความเชื่อที่ว่า พฤติกรรมและปรากฏการณ์ในสังคมมนุษย์ต่างก็เกี่ยวข้องในเชิงหน้าที่ต่อกัน ทฤษฎีการใช้สื่อและความพึงพอใจจึงเน้นที่การอธิบายเชิงเหตุผลต่อเนื่องซึ่งความต้องการ และที่มาของความต้องการ แรงจูงใจ พฤติกรรม และความพึงพอใจที่ติดตามมา

Katz และคณะ สรุปแบบแผนของการศึกษาตามทฤษฎีดังกล่าวได้ดังนี้

“การศึกษาการใช้สื่อและการรับความพึงพอใจ คือ การศึกษาเกี่ยวกับ (1) สภาวะของสังคม และจิตใจที่มีผลต่อ (2) ความต้องการของบุคคล ซึ่งนำไปสู่ (3) การคาดคะเนเกี่ยวกับ (4) สื่อและแหล่งที่มาของสาร การคาดคะเนนี้นำไปสู่ (5) ความแตกต่างกันในการใช้สื่อ และพฤติกรรมอื่นๆของแต่ละบุคคลยังผลให้เกิด (6) ความพอใจที่ได้รับจากสื่อ และ (7) ผลอื่นๆ ที่บางครั้งมิได้คาดหมายมาก่อน”

อธิบายได้ว่า สภาวะของสังคมและจิตใจที่แตกต่างกัน ก่อให้มนุษย์มีความต้องการแตกต่างกันไป ความต้องการที่แตกต่างกันนี้ ทำให้แต่ละคนคาดคะเนว่าสื่อแต่ละประเภทจะสนองความพอใจได้ต่างกันออกไปด้วย ดังนั้น ลักษณะของการใช้สื่อของบุคคลที่มีความต้องการไม่เหมือนกันจะแตกต่างกันไป ขึ้นสุดท้ายคือความพอใจที่ได้รับจากการใช้สื่อจะต่างกันออกไปด้วย

ความพึงพอใจจากการใช้สื่อสามารถแบ่งออกได้เป็น 4 กลุ่ม ด้วยกัน (Wenner อ้างถึงใน คนุชา สติวงศ์, 2549) ได้แก่

1. Orieantational gratifications หมายถึง การใช้ข่าวสารเพื่อประโยชน์ทางด้านข้อมูล เพื่อการอ้างอิง และเพื่อเป็นแรงเสริมย้ำในความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลกับสังคม รูปแบบของความต้องการที่แสดงออกมา ได้แก่ การติดตามข่าวสาร การได้มาซึ่งข้อมูลเพื่อช่วยในการตัดสินใจ เป็นต้น

2. Social gratifications หมายถึงการใช้ข่าวสารเพื่อเชื่อมโยงระหว่างข้อมูลเกี่ยวกับสังคมซึ่งรับรู้จากข่าวสารเข้ากับเครือข่ายส่วนบุคคลของปัจเจกชน เช่น การนำข้อมูลไปใช้ในการสนทนากับผู้อื่นเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็น หรือใช้เป็นข้อมูลเพื่อการชักจูงใจ เป็นต้น

3. Para-orieantational gratifications หมายถึงกระบวนการใช้ข่าวสารเพื่อประโยชน์ในการลดหรือผ่อนคลายความตึงเครียดทางอารมณ์ หรือเพื่อปกป้องตนเอง เช่น การใช้เวลาให้หมดไปเพื่อความเพลิดเพลิน สนุกสนาน หรือเพื่อหลีกเลี่ยงจากสิ่งที่ไม่พึงพอใจอย่างอื่น

4. Para-social gratifications หมายถึงกระบวนการใช้ประโยชน์จากข่าวสารเพื่อดำรงเอกลักษณ์ของบุคคล หรือเพื่อการอ้างอิงผ่านตัวบุคคลที่เกี่ยวข้องกับสื่อหรือปรากฏในเนื้อหาของสื่อ เช่น การยึดถือผู้ที่เราชื่นชมเป็นแบบอย่างในทางพฤติกรรม

การใช้ประโยชน์และความคาดหวังต่อวิทยุชุมชน

ธรรมชาติของวิทยุชุมชนในข้างต้น ทำให้สามารถประมวลประโยชน์ของวิทยุชุมชนจากทัศนะของคนในชุมชนได้ดังนี้ (กาญจนา แก้วเทพ, มปป) เช่น

1. วิทยุชุมชนให้โอกาสประชาชนได้มีสิทธิแสดงความคิดเห็นผ่านที่สาธารณะ ได้พูดในสิ่งที่อยากพูด

2. ช่วยให้ผู้ประชาชนได้รับทราบข่าวที่ต้องการทราบ

3. ช่วยให้ผู้ประชาชนได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนกับรัฐบาล (จากแต่เดิมที่รับฟังรัฐบาลอยู่ฝ่ายเดียว) โดยเฉพาะเรื่องการแลกเปลี่ยนการแก้ปัญหาชุมชน เพราะชาวบ้านจะรู้เรื่องของชุมชนดีกว่ารัฐบาล

4. ชาวบ้านสามารถใช้วิทยุชุมชนติดตามและตรวจสอบการทำงานสาธารณะได้

5. ชาวบ้านสามารถใช้วิทยุชุมชนเป็นช่องทางในการยกระดับคุณภาพชีวิตได้ในทุก ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นการทำมาหากิน สุขภาพอนามัย วัฒนธรรมศีลธรรม การปกครอง สิ่งแวดล้อม ฯลฯ

6. เนื่องจากวิทยุชุมชนได้นำเอาเรื่องราวที่เป็นความภาคภูมิใจ เป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านไปเล่าสู่กันฟัง ทำให้ชุมชนเห็นคุณค่าของตัวเอง และมีความมั่นใจในตนเอง

7. วิทยุชุมชนเป็นช่องทางให้ชาวบ้านได้แสดงความต้องการให้โลกภายนอกได้รับรู้เป็นต้น

ดังนั้น การศึกษาเรื่องของการใช้สื่อและความพึงพอใจในวิทยุชุมชนของผู้รับสารหรือประชาชนผู้ฟัง นอกเหนือจากจะทำให้ได้เห็นทั้งบทบาทของวิทยุชุมชนว่าสื่อได้ทำอะไรให้เกิดขึ้นกับผู้รับสารหรือชุมชนแล้ว ในทางกลับกันนั้น ยังจะทำให้ได้เห็นอีกด้วย ผู้ฟังรายการวิทยุชุมชนทำอะไรกับสื่อหรือใช้สื่ออย่างไรบ้าง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สำหรับการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยด้านวิทยุชุมชนนั้น สามารถแบ่งออกได้เป็น 4 กลุ่มใหญ่ๆ ด้วยกัน คือ การศึกษาวิจัยด้านความต้องการ ความพึงพอใจ และการใช้ประโยชน์จากวิทยุชุมชน การศึกษาวิจัยด้านการมีส่วนร่วม การบริหารจัดการงานวิทยุชุมชน และอื่นๆ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1.งานวิจัยด้านความต้องการ ความพึงพอใจ และการใช้ประโยชน์จากวิทยุชุมชน ผลการศึกษาส่วนใหญ่พบว่า ผู้ฟังมีความต้องการรับฟังรายการวิทยุชุมชนที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับท้องถิ่นและผู้จัดรายการเป็นคนในท้องถิ่น อาทิ งานวิจัยของ อนุตรา พรทวี (2544) ศึกษาความต้องการรายการวิทยุชุมชนของผู้ฟังในเขตปริมณฑลของกรุงเทพมหานครในด้านต่างๆ รวมทั้งศึกษาถึงความต้องการคุณสมบัติของผู้ดำเนินรายการวิทยุชุมชนของผู้ฟังในเขตปริมณฑลของกรุงเทพฯ ผลการวิจัยด้านความต้องการวิทยุชุมชน พบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ต้องการเนื้อหารายการเกี่ยวกับธุรกิจค้าขายและงานบริการ โดยสัดส่วนการนำเสนอเนื้อหาส่วนใหญ่ต้องการเนื้อหาที่มาจากท้องถิ่น ส่วนประเภทของเนื้อหารายการส่วนใหญ่ต้องการเนื้อหาประเภทข่าวและสถานการณ์ที่เกิดขึ้นและไม่ต้องการให้มีโฆษณาในรายการวิทยุชุมชน ด้านรูปแบบรายการนั้นส่วนใหญ่ต้องการให้รายการวิทยุชุมชนมีรูปแบบนิศยสารทางอากาศ มีความยาว 1 ชั่วโมง โดยให้ออกอากาศในช่วงค่ำ (18.00 น. เป็นต้นไป) ของทุกวัน ส่วนความต้องการคุณสมบัติของผู้ดำเนินรายการวิทยุชุมชน กลุ่มต้องการส่วนใหญ่ต้องการผู้ดำเนินรายการที่มีมนุษยสัมพันธ์ดีกับคนในชุมชนตลอดจนเพื่อนร่วมงาน และควรเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในด้านต่างๆ อีกทั้งควรมีน้ำเสียงเป็นกันเองกับคนฟัง ไม่ว่าจะเป็นการอ่าน เล่าเรื่องหรือพูดคุย เพื่อให้สิ่งที่สื่อออกไปสื่อความหมายได้และน่าสนใจ

สำหรับงานวิจัยด้านความพึงพอใจสถานีวิทยุชุมชน ผลการศึกษาส่วนใหญ่พบว่า ผู้ฟังมีความพึงพอใจด้านเนื้อหาที่ให้ประโยชน์ในการรับรู้ข้อมูลข่าวสารที่รวดเร็ว ใกล้เคียงท้องถิ่น และนำไปใช้ประโยชน์ได้ ตัวอย่างเช่น งานวิจัยของ ปิญา เรืองรังกุลฤทธิ์ (2546) ศึกษาพฤติกรรมการรับฟังรายการวิทยุชุมชนของคนโคราช สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยจังหวัดนครราชสีมา โดยมีกลุ่มตัวอย่าง คือ ผู้ฟังรายการวิทยุชุมชนของคนโคราช จำนวน 400 คน ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ได้ใช้ประโยชน์จากการรับฟังรายการวิทยุชุมชนของคนโคราช และใช้ประโยชน์จากเนื้อหารายการ การประกอบอาชีพทางการเกษตร การทำมาหากิน มากที่สุด และกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความพึงพอใจจากการรับฟังรายการในประเด็นที่ทำให้รอบรู้ขึ้นในเหตุการณ์ทั่วไปและความเคลื่อนไหวของชุมชนมากที่สุด

ณฐา สลึงค์ (2549) ศึกษาความคาดหวังและความพึงพอใจของผู้ฟังรายการวิทยุชุมชนมูลนิธิบุญญากรณ์ (F.M. 90.75 MHz.) วัดโสภณาราม อำเภอแฉิม จังหวัดเชียงใหม่ โดยใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) ในการเก็บรวบรวมข้อมูล กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาคือ ประชาชนในเขตอำเภอแฉิม จังหวัดเชียงใหม่ ที่ฟังรายการวิทยุชุมชนมูลนิธิบุญญากรณ์ วัดโสภณาราม จำนวน 400 คน ผลการศึกษา พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความพึงพอใจจากการรับฟังรายการในประเด็นที่นำเสนอเนื้อหารายการที่ทันเหตุการณ์ นำเสนอเนื้อหารายการที่มีสาระ ความรู้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ และมีความพึงพอใจจากการรับฟังรายการที่สามารถสร้างความเพลิดเพลินผ่อนคลายอารมณ์ และทำให้รอบรู้ในเรื่องเหตุการณ์ข่าวสารต่างๆ ที่เกิดขึ้นทั้งในและนอกชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พิษณุ รัตนพล (อ้างถึงใน วิรพงษ์ พลนิกรกิจ และนิภากร กำจรเมณกุล, 2547) ที่ทำการศึกษาวิจัยเรื่องพฤติกรรมการสื่อสาร ความคาดหวังผลประโยชน์ และความน่าเชื่อถือของรายการวิทยุเพื่อสังคม และชุมชน: ศึกษากรณีสถานีวิทยุชุมชน ที่พบว่ากลุ่มตัวอย่างมีระดับความคาดหวังต่อตนเองจากวิทยุชุมชน คือ ข่าวสารจากรายการของสถานีวิทยุชุมชนจะมีประโยชน์และเสริมสร้างความรู้ได้ รายการของสถานีวิทยุชุมชนสามารถช่วยเหลือเมื่อประสบปัญหาหรืออุบัติเหตุ รายการของสถานีวิทยุชุมชนจะช่วยเหลือเมื่อประสบปัญหาในการติดต่อกับหน่วยงานราชการ เมื่อทำสิ่งของสูญหายและเมื่อประสบอุบัติเหตุภายในที่พักอาศัย ส่วนความคาดหวังผลประโยชน์ที่มีต่อสังคม ได้แก่ สถานีวิทยุชุมชนสามารถกระตุ้นให้เกิดจิตสำนึกด้านการช่วยเหลือซึ่งกันและกันของประชาชนมากที่สุด รองลงมาคือคาดหวังว่าสถานีวิทยุชุมชนเป็นสื่อกลางระหว่างประชาชนกับหน่วยงานภาครัฐในการดำเนินงานประสานกรณีมีการร้องเรียน

บัวผืน โตทรัพย์ (2550) ศึกษาเรื่องการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจของผู้ที่มีต่อรายการวิทยุชุมชนชมรมเครดิตยูเนียนภาคใต้ (เครือข่ายจังหวัดสุราษฎร์ธานี) เก็บข้อมูลโดยแจกแบบสอบถามให้ผู้รับฟังรายการในอำเภอพุนพิน อำเภอบ้านนาเดิม และอำเภอเมืองสุราษฎร์ธานี ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความพึงพอใจต่อรายการสุภาพเพื่อประชาชน (อสม.) มากที่สุด โดยภาพรวมกลุ่มตัวอย่างมีระดับความพึงพอใจต่อประเภทรายการ เนื้อหารายการ การดำเนินรายการของผู้ดำเนินรายการ วันเวลาและความยาวของรายการในระดับมาก ยกเว้นความพึงพอใจในการมีส่วนร่วม พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความพึงพอใจต่อการมีส่วนร่วมในฐานะเป็นผู้รับฟังอย่างเดียวในระดับมาก ส่วนการโทรศัพท์ขอฟังเพลงอยู่ในระดับปานกลาง และการมีส่วนร่วมในฐานะอื่นๆ มีความพึงพอใจอยู่ในระดับน้อยทั้งสิ้น

ลัดดา แคนบุญจันทร์ (2553) ศึกษาพฤติกรรมการรับฟังรายการข่าวสารความรู้การใช้ประโยชน์และความพึงพอใจจากสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยระบบเอฟ.เอ็ม. 101.75 MHz. ของประชาชนในจังหวัดบุรีรัมย์ ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างพึงพอใจจากการรับฟังด้านดำเนินรายการมากที่สุด คือ มีลีลาการนำเสนอที่น่าสนใจ เป็นกันเองกับผู้ฟังด้านรูปแบบรายการมีการนำเสนอรายการแบบเปิดสายโทรศัพท์ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นเข้ามาในรายการและด้านรายการที่รับฟังคือ รายการข่าวท้องถิ่น

จากผลการวิจัยทั้งหมดได้แสดงให้เห็นว่าส่วนใหญ่แล้วผู้ฟังรายการวิทยุชุมชนนั้นจะรับฟังเฉลี่ยอย่างน้อยวันละไม่ต่ำกว่าครึ่งชั่วโมง โดยช่วงเวลาของการฟังจะเป็นช่วงเชื่อก่อนออกไปทำงานและช่วงบ่าย ในขณะที่เนื้อหาที่ต้องการนั้น พบว่า เป็นเนื้อหาของท้องถิ่น มีความหลากหลาย นำเสนอในลักษณะของรายการข่าวและสถานการณ์ปัจจุบัน ไม่ควรมีการโฆษณา ในขณะที่รูปแบบของการดำเนินรายการ ผู้จัดควรใช้ภาษาท้องถิ่นและเปิดโอกาสให้ผู้ฟังได้มีส่วนร่วมในรายการ ในส่วนของการใช้ประโยชน์จากเนื้อหาการรายการนั้น ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นการนำมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตหรือการประกอบอาชีพของตนเอง รองลงไปคือเพื่อการสนทนาและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับคนอื่นๆ และเพื่อเพิ่มพูนความรู้ของตนเอง

2. งานวิจัยด้านการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของวิทยุชุมชน

ผลการศึกษาส่วนใหญ่พบว่า ผู้ฟังในชุมชนและกลุ่ม-องค์กรต่างๆ ในพื้นที่สามารถมีส่วนร่วมได้กับการดำเนินงานของวิทยุชุมชน ทั้งในด้านการก่อตั้ง การดำเนินงาน และการตรวจสอบ แต่มีส่วนร่วมได้ในรูปแบบและระดับที่แตกต่างกัน อาทิ งานวิจัยของ

กริตพร สุขโกศล (2547) ศึกษาเรื่องกระบวนการสื่อสารเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง ผลการศึกษาพบว่า วิสาหกิจชุมชนได้สร้างลักษณะการสื่อสารแบบสองทาง คือ การสื่อสารที่สามารถโต้ตอบกันได้ระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร นอกจากนี้ผู้ผลิตรายการและผู้รับสารยังเป็นคนภายในชุมชนเดียวกัน จึงทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนประเด็นในการพูดคุยตามสถานที่ต่างๆ ภายในชุมชน เช่น สภากาแฟ ร้านขายของ ตลาด อีกด้วย

ลีลาวดี วัชรโรบล (2548) ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในวิสาหกิจชุมชน : กรณีศึกษาวิสาหกิจชุมชนคนเมืองปทุม ตำบลคลองสาม อำเภอกลองหลวง จังหวัดปทุมธานี โดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกและการวิจัยแบบมีส่วนร่วมในการทำงาน ผลการศึกษาวិจัย พบว่าสถานีวิสาหกิจชุมชนคนเมืองปทุม เกิดขึ้นจากความต้องการของประชาชนที่ต้องการมีส่วนร่วมเป็นของตนเอง เพื่อเป็นแหล่งการเรียนรู้ และเป็นไปตามอุดมการณ์ของวัตถุประสงค์การตั้งวิสาหกิจชุมชน ที่ต้องการให้เป็นของประชาชน โดยประชาชน เพื่อประชาชน วิสาหกิจชุมชนแห่งนี้ เป็นวิสาหกิจชุมชนตามหลักการสากลของวิสาหกิจชุมชน คือเกิดจากกลุ่มองค์กรที่มีบทบาทในชุมชน ได้จัดตั้งคณะกรรมการบริหารวิสาหกิจชุมชน เพื่อดำเนินการให้เป็นสื่อการเรียนรู้ของชุมชน โดยใช้ระบบอาสาสมัครในการดำเนินการ ไม่มุ่งหวังกำไรทางธุรกิจทั้งทางตรงและทางอ้อม เป็นอิสระปราศจากการครอบงำ และแทรกแซงจากกลุ่มการเมือง กลุ่มธุรกิจ ถือเป็นช่องทางการสื่อสารสาธารณะ ที่สมาชิกในชุมชนมีบทบาทเป็น ได้ทั้งผู้รับสาร และผู้ส่งสาร

จากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของการมีส่วนร่วมที่ได้ทบทวนมานั้น มีข้อสังเกตว่าการสื่อสารเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมของผู้รับสารจะเน้นการมีส่วนร่วมใน 4 องค์ประกอบด้วยกัน ได้แก่ องค์ประกอบด้านผู้ส่งสาร เนื้อหาสาร ช่องทางการสื่อสาร และผู้รับสาร โดยที่ผู้ส่งสารหรืออาสาสมัครนักจัดรายการและผู้ฟังหรือผู้รับสารจะมีส่วนร่วมผ่านกิจกรรมในระหว่างการจัดรายการ เช่น การให้ข้อมูลทางโทรศัพท์หรือการสัมภาษณ์ เป็นต้น

สำหรับปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วม พบว่าเกี่ยวข้องกับความรู้สึกว่าวิสาหกิจชุมชนเป็นของคนในชุมชน ตลอดจนความต้องการให้สถานีวิสาหกิจชุมชนและชุมชนของตนเองเป็นที่รู้จักมากยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตาม การเข้ามามีส่วนร่วมนั้นยังเต็มไปด้วยความยากลำบาก ด้วยข้อจำกัดเรื่องความไม่พร้อมหรือความไม่แน่ใจของคนในชุมชนเอง เรื่องงบประมาณ รวมถึงปัญหาทางเทคโนโลยี และการแข่งขันทางผลประโยชน์ระหว่างวิสาหกิจชุมชนเนื้อแท้และวิสาหกิจชุมชนเพื่อธุรกิจ

3. งานวิจัยด้านบทบาทของวิทยุชุมชน

ในขณะที่การทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวิทยุชุมชน ยังได้พบหัวข้ออื่นๆที่น่าสนใจที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของสื่อวิทยุชุมชน อาทิ ศิวพร ศรีสมัย (2550) ศึกษาเรื่องการเชื่อมโยงสื่อเพื่อลดช่องว่างทางดิจิทัล : การเชื่อมโยงสารสนเทศจากสื่ออินเทอร์เน็ตสู่วิทยุชุมชน ผลการศึกษาสภาพและบริบทการดำเนินการวิทยุชุมชนพบว่า จากช่วงเริ่มก่อตั้งวิทยุชุมชน ปัจจุบันมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบรายการ โดยลดความหลากหลาย เหลือเพียงรายการเพลงประกอบสาระเป็นรูปแบบรายการหลัก สถานีกลุ่มตัวอย่างแห่งหนึ่งเกิดความขัดแย้งด้านแนวคิดและรับโฆษณา ทุกสถานีประสบปัญหาอุปกรณ์ในห้องส่งเสื่อมสภาพขาดการระดมทุนจากชุมชน ผู้ฟังมีส่วนร่วมในสถานีลดลง นอกจากนี้ยังพบว่า วิทยุชุมชนถูกใช้เพื่อความบันเทิงมากกว่าถ่ายทอดสารสนเทศ และการอนุญาตให้มีโฆษณา 6 นาทีทำให้เกิดการสับสนด้านแนวคิดเมื่อมีสถานีวิทยุเกิดขึ้นใหม่ โดยหวังผลเชิงพาณิชย์และประโยชน์การเมือง และการสั่งปิดสถานีวิทยุชุมชนทำให้สถานีวิทยุชุมชนหลีกเลี่ยงการนำเสนอเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับการเมือง

วิรพงษ์ พลนิกรกิจ และนิภากร กำจรเมฆกุล (2547) ศึกษาแนวทางการพัฒนาวิทยุชุมชนเพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชนจังหวัดนครราชสีมา พบว่า ความกลุ่มตัวอย่างมีความคาดหวังต่อวิทยุชุมชนในระดับมาก นั่นคือ รายการวิทยุชุมชนสามารถช่วยเหลือเมื่อประสบภัยพิบัติต่างๆ รายการวิทยุชุมชนมีประโยชน์และเสริมสร้างความรู้ได้ รายการวิทยุชุมชนจะช่วยในการประสานงานกับหน่วยงานที่รับผิดชอบได้ทันทีที่มีการร้องเรียน รายการวิทยุชุมชนจะเป็นสื่อกลางระหว่างประชาชนกับหน่วยงานภาครัฐ รายการวิทยุชุมชนจะสามารถก่อให้เกิดจิตสำนึกการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน รายการวิทยุชุมชนจะมีการบริหารงานที่โปร่งใส และรายการวิทยุชุมชนจะมีความเป็นกลางในการนำเสนอ

พัชรี กวางศิริ (2551) ศึกษาเรื่องวิทยุชุมชนกับการเสริมสร้างประสิทธิภาพของการสื่อสารเพื่อการพัฒนาองค์กรชุมชน กรณีศึกษา : องค์กรชุมชนบ้านจำรุง หมู่ที่ 7 ตำบลเนินฆ้อ อำเภอกองกลาง จังหวัดระยอง ผลการศึกษาพบว่า วิทยุชุมชนบ้านจำรุงสามารถเสริมสร้างประสิทธิภาพการทำงานของกลุ่มองค์กรชุมชนทั้ง 24 กลุ่มองค์กร ในด้านการรับรู้ข้อมูลข่าวสารการเผยแพร่ความรู้ การทำงานของกลุ่มองค์กรชุมชนที่มีอยู่ในบ้านจำรุง ขยายเครือข่ายการทำงานและนำไปสู่การพัฒนาท้องถิ่น วิทยุชุมชนบ้านจำรุงได้เป็นสื่อกลางในการประสานการทำงานของชุมชนร่วมกับหน่วยงานภายนอกและภายในชุมชน

นิยามศัพท์

วิद्यุชุมชน

หมายถึง สถานีวิทยุกระจายเสียงของท้องถิ่นที่เกิดขึ้นตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับปี พ.ศ. 2540 ที่มุ่งเน้นการเปิดโอกาสให้ประชาชนหรือคนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในขั้นตอนต่างๆ นอกเหนือจากการเป็นผู้ฟัง อาทิ การเป็นเจ้าของ การบริหารจัดการ การกำหนดรูปแบบเนื้อหารายการ การร่วมผลิตรายการ ฯลฯ เพื่อเป็นสื่อที่นำเสนอรายการเกี่ยวกับชุมชนและเป็นประโยชน์ต่อชุมชนนั้นๆ ตามแนวคิดที่ว่า “เป็นของชุมชน โดยชุมชน เพื่อชุมชน”

วิद्यุชุมชนเชิงพาณิชย์

หมายถึง สถานีวิทยุกระจายเสียงที่ใช้ชื่อนำหน้าสถานีว่าเป็นวิद्यุชุมชนอย่างไรก็ตาม แม้จะตั้งอยู่ในชุมชน แต่มีวัตถุประสงค์เพื่อการหาผลประโยชน์ในเชิงธุรกิจและการค้ามีการฝ่าฝืนหลักการเบื้องต้นของวิद्यุชุมชน เช่น มีการโฆษณาเกินจริง ทั้งอย่างเปิดเผยและแอบแฝง ใช้เวลาโฆษณามาก ใช้เครื่องมือ อุปกรณ์ที่มีกำลังส่งเกินที่กำหนดไว้ รวมถึงไม่ได้ดำเนินการโดยคนในชุมชนและไม่ได้มีเนื้อหาที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนอย่างแท้จริง

วิद्यุธุรกิจท้องถิ่น

หมายถึง สถานีวิทยุกระจายเสียงที่ดำเนินการโดยเอกชน มีการจดทะเบียนกับหน่วยงานที่รับผิดชอบว่ามีเป้าหมายในการกระจายเสียงเพื่อทำธุรกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (SME) อย่างชัดเจน

รูปแบบการเปิดรับ

หมายถึง ปริมาณ ความถี่ และลักษณะการเลือกเปิดรับเนื้อหาต่างๆ จากวิद्यุชุมชนของผู้ฟัง

ความพึงพอใจ

หมายถึง การตระหนักรู้และยอมรับของผู้ฟังว่าวิद्यุชุมชนได้สนองตอบความต้องการในแต่ละด้านของตนได้ ประกอบด้วย ด้านผู้ดำเนินรายการ ด้านเนื้อหา และด้านประโยชน์ที่ได้รับ

ความรู้ความเข้าใจ	หมายถึง ระดับความรู้ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับวิद्यุชุมชนที่เก็บไว้ในความทรงจำระยะยาว ในที่นี้จะวัดความรู้ในหลักการพื้นฐาน ความรู้ในหลักการดำเนินงาน และบทบาทหน้าที่ของวิद्यุชุมชน
ความตระหนัก	หมายถึง ความรู้สึก ความคิดที่เกิดจากการรับรู้และสำนึกต่อการมีอยู่ของวิद्यุชุมชนในพื้นที่อาศัยว่าส่งผลต่อวิถีชีวิต วัฒนธรรม การดำเนินชีวิต ฯลฯ ของคนและคนในชุมชนในระดับใดบ้าง
การมีส่วนร่วม	หมายถึง ระดับปริมาณและลักษณะของการทำกิจกรรมของผู้พึงเกี่ยวกับวิद्यุชุมชนในพื้นที่อาศัยของตน ทั้งในด้านการก่อตั้ง การดำเนินงาน การประเมินตรวจสอบเนื้อหา และประเด็นทางจริยธรรม ต่อสถานีวิद्यุชุมชนในพื้นที่
ผู้พึง	หมายถึง ชาวบ้านในทุกระดับที่มีลักษณะประชากรด้านเพศ อายุ อาชีพ ระดับการศึกษา รายได้ ภูมิลำเนา ฯลฯ แตกต่างกัน อยู่อาศัยในพื้นที่ที่รัศมีการกระจายเสียงของสถานีวิद्यุชุมชนที่เป็นกรณีศึกษา และเคยมีประสบการณ์รับฟังรายการจากสถานีวิद्यุชุมชน

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณร่วมกับการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1. การสำรวจ (Survey Research)

เป็นการศึกษาเกี่ยวกับลักษณะประชากร รูปแบบการเปิดรับและความพึงพอใจในการเปิดรับเนื้อหาจากสถานีวิद्यุชุมชนของประชาชน ระดับความรู้ความเข้าใจของประชาชนที่มีต่อบทบาทหน้าที่ ปรัชญา และหลักการดำเนินงานของวิद्यุชุมชน และความรู้ความเข้าใจต่อการดำรงอยู่ของสถานีวิद्यุชุมชน ระดับความตระหนักของประชาชนต่อผลกระทบของวิद्यุชุมชนต่อวิถีชีวิต วัฒนธรรม การดำเนินชีวิต ฯลฯ ตลอดจนระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อกิจการวิद्यุชุมชน ได้แก่ ด้านการก่อตั้ง การติดตามการดำเนิน

งาน การประเมิน/ตรวจสอบเนื้อหาและประเด็นทางจริยธรรม การระงับแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นต่อสถานีวิทยุทธชนในพื้นที่

1.1 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรในการศึกษาได้แก่ ผู้ฟังวิทยุชุมชนภาคประชาชนในเขตภาคเหนือ 2 สถานี ทั้งนี้รายชื่อของสถานีวิทยุทธชนภาคประชาชนที่จะศึกษานำมาจากรายชื่อสมาชิกของสหพันธ์วิทยุชุมชนแห่งชาติ (สวชช.)

1.1.2 กลุ่มตัวอย่าง

ในการสุ่มเลือกสถานีวิทยุทธชนในเขตภาคเหนือที่จะเป็นกรณีศึกษาใช้วิธีสุ่มตัวอย่างแบบง่าย (Simple Random Sampling) ได้สถานีวิทยุทธชนภาคประชาชนที่เป็นกรณีศึกษาได้แก่ (1) สถานีวิทยุทธชนสันป่าตอง อ.สันป่าตอง จ.เชียงใหม่ และ (2) จุดปฏิบัติการเรียนรู้วิทยุชุมชนคอยหลังถ้ำอ.บ้านโฮ้ง จ.ลำพูน ซึ่งในการเก็บข้อมูลจะรวบรวมจากผู้ฟังของสถานีวิทยุทั้ง 2 สถานีดังกล่าว

เมื่อพิจารณาจำนวนประชากรผู้ฟังวิทยุชุมชนภาคประชาชนในเขตภาคเหนือซึ่งไม่มีจำนวนผู้ฟังที่ชัดเจนหรือไม่ทราบขนาดประชากร ผู้วิจัยจึงใช้สูตร W.G. Cochran (1953) คำนวณหาขนาดของกลุ่มตัวอย่างแบบไม่ทราบจำนวนประชากร ที่ระดับความเชื่อมั่นเท่ากับร้อยละ 95 หรือที่ระดับนัยยะสำคัญ 0.05 ได้ขนาดของกลุ่มตัวอย่างจำนวน 385 คน เพื่อเพิ่มความน่าเชื่อถือของผลการศึกษา ผู้วิจัยจึงเพิ่มจำนวนกลุ่มตัวอย่างเป็น 400 คนแบ่งเป็นสถานีวิทยุทธชนแห่งละ 200 คน โดยใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบบังเอิญ (Accidental Sampling) และใช้วิธีสุ่มตัวอย่างแบบสมัครใจ (Volunteer Sampling) ที่กลุ่มตัวอย่างสมัครใจในการตอบแบบสอบถามเอง

1.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการสำรวจคือ แบบสอบถาม (Questionnaire) โดยมีขั้นตอนการสร้างมาจากการทบทวนเอกสาร งานวิจัยและสิ่งพิมพ์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง จากนั้นจึงเพิ่มข้อคำถามที่ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นการวัดตัวแปรที่จะศึกษา ในขั้นตอนการทดสอบความตรงตามเนื้อหา (Content validity) พิจารณาตรวจสอบความถูกต้องและความครอบคลุมของเนื้อหาตามวัตถุประสงค์การศึกษา รวมถึงความชัดเจนและความเหมาะสมของภาษา โดยผู้วิจัยนำแบบสอบถามที่สร้างขึ้นผ่านการพิจารณาแก้ไขจากผู้ทรงคุณวุฒิด้านสื่อสารมวลชน พิจารณา รวมทั้งมีการทดสอบความเที่ยง (Reliability) ด้วยการนำแบบสอบถามไปทดลองใช้ (Try out) กับกลุ่มตัวอย่างที่คล้ายคลึงกับประชากรที่ศึกษาจำนวน 30 คนและนำข้อมูลที่ได้ออกมาวิเคราะห์หาความเที่ยงของแบบสอบถามโดยใช้สูตรสัมประสิทธิ์แอลฟาครอนบาค

(Cronbach's Alpha Coefficient) ได้ค่าความเที่ยงของแบบสอบถามแต่ละส่วนเกิน 0.80 ทุกข้อ จึงมีความเหมาะสมที่จะใช้เก็บข้อมูลในกลุ่มตัวอย่างจริง

1.3 การวิเคราะห์ข้อมูล

หลังจากการเก็บรวบรวมข้อมูลแล้ว ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติเชิงพรรณนา คือ การวิเคราะห์ค่าสถิติพื้นฐาน ได้แก่ การแจกแจงจำนวนและค่าร้อยละเพื่อให้ทราบคุณลักษณะของกลุ่มตัวอย่าง และลักษณะการแจกแจงของตัวแปร โดยการคำนวณหาค่าเฉลี่ยและค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐานของแต่ละข้อความ รวมทั้งใช้สถิติเชิงอ้างอิง ได้แก่ การทดสอบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยระหว่างประชากรโดยใช้สถิติ t-test independent โดยกำหนดระดับนัยสำคัญที่ 0.05

2. การสนทนากลุ่ม (Focus Group Interview)

2.1 ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants)

ได้แก่ ประชาชนทั่วไปที่เป็นผู้รับฟังรายการวิทยุชุมชนในเขตภาคเหนือจาก 2 สถานีที่ศึกษาที่มีคุณลักษณะของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลให้สอดคล้องกับการสำรวจ ได้แก่ ผู้ที่เคยมีประสบการณ์รับฟังรายการจากสถานีวิทยุชุมชนภาคประชาชนในพื้นที่

วิธีการเลือกผู้ให้ข้อมูล

ในการเลือกผู้ให้ข้อมูล ผู้วิจัยใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จากคุณลักษณะที่เหมาะสมในด้านพฤติกรรมกรับฟัง ความรู้ความเข้าใจ การมีส่วนร่วมต่อกิจการวิทยุชุมชนในพื้นที่ ฯลฯ นอกจากนั้น ผู้วิจัยยังได้ใช้วิธีสอบถามรายชื่อของผู้ให้ข้อมูลจากผู้ฟังที่ได้สัมภาษณ์ไปแล้ว (Snowball technique) รวมจำนวน 22 คน

2.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ในการจะเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้เครื่องมือวิจัยคือ คำถามกึ่งมีโครงสร้าง โดยคำถามสนทนากลุ่มสร้างขึ้นจากการทบทวนตำรา เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ได้แนวคำถามที่จะใช้ในการสัมภาษณ์ตามวัตถุประสงค์การศึกษา ดังนี้

(1) ประเด็นคำถามเกี่ยวกับการสำรวจลักษณะประชากร รูปแบบการเปิดรับและความพึงพอใจในการเปิดรับเนื้อหาจากสถานีวิทยุชุมชนของผู้ฟัง เช่น ด้านการประเมินผลการเข้าถึงและความสนใจในการรับฟังของผู้ฟัง ด้านการประเมินผลรายการ ความต้องการปรับปรุงรายการต่างๆ ของสถานี ประโยชน์ที่ได้รับจากการรับฟังรายการต่างๆ ของสถานี ฯลฯ

(2) ประเด็นคำถามเกี่ยวกับความรู้ความเข้าใจของประชาชนที่มีต่อบทบาทหน้าที่ปรัชญา และหลักการดำเนินงานของวิทยุชุมชน และความรู้ความเข้าใจต่อการดำรงอยู่ของ

สถานีวิทยุทธมน ประกอบด้วคำถามเกี่ยวกับความจำเป็นที่ประเทศไทยต้องมีวิทยุยุทธมน ลักษณะที่สำคัญของวิทยุยุทธมนในความเข้าใจของผู้ฟัง ความรู้ความเข้าใจในการก่อตั้ง การดำเนินงาน และบทบาทหน้าที่ของวิทยุยุทธมน

(3) ประเด็นคำถามเกี่ยวกับความตระหนักของประชาชนต่อผลกระทบของวิทยุยุทธมนต่อวิถีชีวิต วัฒนธรรม การดำเนินชีวิต ฯลฯ เช่น การช่วยแก้ปัญหาในชุมชน การเป็นสื่อกลางในการสื่อสารและเรียกร้องสิทธิ การเป็นที่พึ่งพาเมื่อเผชิญปัญหา ช่วยคลี่คลาย / ลดปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนในชุมชน การส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือระหว่างภาครัฐและภาคประชาชน

(4) ประเด็นคำถามเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อกิจการวิทยุยุทธมน ได้แก่ การก่อตั้ง การดำเนินงาน การประเมิน/ตรวจสอบเนื้อหาและประเด็นทางจริยธรรม การบริหารจัดการสถานี ประกอบด้วคำถามเกี่ยวกับ การมีประสบการณ์ตรงและประสบการณ์ทางอ้อมในการมีส่วนร่วมกับวิทยุยุทธมน

การตรวจสอบเครื่องมือ

หลังจากที่ผู้วิจัยได้บทวนแนวคิดและทฤษฎีต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อสร้างข้อคำถาม แล้ว ผู้วิจัยได้นำข้อคำถามในแบบสัมภาษณ์ไปวิเคราะห์ความตรงตามเนื้อหา (Content validity) โดยการให้ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบความถูกต้องและความครอบคลุมของเนื้อหา ความชัดเจนและความเหมาะสมของภาษา หลังจากแก้ไขปรับปรุงตามข้อเสนอแนะแล้ว จะนำข้อคำถามนั้นไปสนทนากลุ่มกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่มีคุณลักษณะดังที่กำหนดไว้ ทั้งนี้ ภาษาในข้อคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์จะมีการปรับเพื่อความเหมาะสมและความเข้าใจตรงกันในการสื่อสารกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลแต่ละกลุ่ม

ขั้นตอนในการดำเนินการสนทนากลุ่ม

ผู้วิจัยได้เตรียมการสนทนากลุ่มโดยการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นกับผู้ให้ข้อมูลที่มีคุณลักษณะตามวัตถุประสงค์การศึกษา โดยในแต่ละพื้นที่ที่จะจำแนกกลุ่มผู้สนทนาเป็นกลุ่มผู้ฟังวิทยุยุทธมนภาคประชาชนอย่างต่อเนื่อง/เป็นประจำ (รับฟังสัปดาห์ละ 4 วันขึ้นไป) และผู้ฟังวิทยุยุทธมนภาคประชาชนที่ไม่ต่อเนื่อง (รับฟัง 1-3 วัน/สัปดาห์) ในวันจัดการสนทนากลุ่ม ผู้วิจัยได้แนะนำตัวและแจ้งวัตถุประสงค์ของการสนทนากลุ่มอีกครั้ง ขออนุญาตบันทึกคำสนทนา จากนั้นจึงดำเนินการสนทนากลุ่มโดยตั้งคำถามแล้วเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมการสนทนาตอบคำถามอย่างอิสระ ผู้วิจัยกล่าวทบทวนข้อมูลหรือประเด็นสำคัญเป็นระยะเพื่อตรวจสอบความเข้าใจกับผู้ให้ข้อมูล โดยการสนทนากลุ่มจะใช้สัมภาษณ์เวลาประมาณ 1.30 นาที่ – 2 ชั่วโมง

2.3 การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยจะถอดเทปบันทึกการสนทนาแบบคำต่อคำแล้วนำมาวิเคราะห์เนื้อหาโดยการจัดกลุ่มเนื้อหาหลักที่มีความหมายสอดคล้องใกล้เคียงกัน (Common Theme) ตัดข้อมูลที่ซ้ำซ้อนออก แล้วนำเสนอผลการศึกษาในเชิงบรรยาย

3. การสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth Interview)

ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants)

เนื่องจากเจตนารมณ์ของกิจการวิद्यุทธชนมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน ทั้งนี้การมีส่วนร่วมของประชาชนย่อมมีความสัมพันธ์กับความรู้ความเข้าใจและพฤติกรรมของผู้ดำเนินกิจการวิद्यุทธชนด้วยเช่นกัน การสัมภาษณ์เจาะลึกจึงมุ่งเน้นการศึกษากลุ่มบุคคลต่อไปนี้คือ เจ้าของสถาน/เจ้าของที่ดินที่ผู้จัดรายการหลักที่เป็นเจ้าหน้าที่ประจำสถานี ผู้จัดการอาสาสมัคร ผู้รับเชิญรายการ และผู้ฟังรายการที่เคยมีประสบการณ์ในการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมกับทางสถานี โดยศึกษาจากผู้ประกอบการ 2 สถานี

วิธีการเลือกผู้ให้ข้อมูล

ในการเลือกผู้ให้ข้อมูล ผู้วิจัยใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ตามคุณลักษณะและวัตถุประสงค์วิจัยที่ต้องการศึกษา รวมจำนวน 10 คน

3.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ในการจะเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้เครื่องมือวิจัยคือ คำถามกึ่งมีโครงสร้าง โดยคำถามสนทนากลุ่มสร้างขึ้นจากการทบทวนตำราเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ได้แนวคำถามที่จะใช้ในการสัมภาษณ์ตามวัตถุประสงค์การศึกษา อาทิ (1) ข้อมูลเบื้องต้นของสถานี (2) การบริหารจัดการสถานีวิทยุชุมชน (3) ผังรายการและการผลิตรายการวิทยุ (4) ความรู้ความเข้าใจต่อบทบาทหน้าที่ ปรัชญา และหลักการดำเนินงานของวิทยุชุมชน (5) ความตระหนักในผลกระทบของสถานีวิทยุชุมชน (6) การมีส่วนร่วมของประชาชนต่อสถานีวิทยุชุมชน (7) ปัญหาอุปสรรคและการสนับสนุนการดำเนินงานของวิทยุชุมชน

การตรวจสอบเครื่องมือ

การตรวจสอบเครื่องมือในการสัมภาษณ์เชิงลึกจะใช้การวิเคราะห์ความตรงตามเนื้อหา (Content validity) โดยการให้ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบความถูกต้องและความครอบคลุมของเนื้อหา ความชัดเจนและความเหมาะสมของภาษา หลังจากแก้ไขปรับปรุงตามข้อเสนอแนะแล้วจะนำข้อคำถามนั้นไปใช้สัมภาษณ์กับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่มีคุณลักษณะดังที่กำหนดไว้

ขั้นตอนในการดำเนินการสัมภาษณ์

ผู้วิจัยได้เตรียมการสัมภาษณ์โดยประสานเบื้องต้นกับผู้ให้ข้อมูลซึ่งเป็นผู้เกี่ยวข้องกับการประกอบการสถานีวิทยุทธชนที่กำหนดเป็นกรณีศึกษา โดยมีการชี้แจงวัตถุประสงค์เบื้องต้นและจัดส่งหนังสือขอความร่วมมือในการวิจัย ในวันสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้แนะนำตัวและแจ้งวัตถุประสงค์ของการสัมภาษณ์อีกครั้ง ขออนุญาตบันทึกคำสนทนา จากนั้นจึงดำเนินการสัมภาษณ์โดยตั้งคำถามแล้วเปิดโอกาสให้ตอบคำถามอย่างอิสระ ผู้วิจัยกล่าวทบทวนข้อมูลหรือประเด็นสำคัญเป็นระยะเพื่อตรวจสอบความเข้าใจกับผู้ให้ข้อมูล โดยการสัมภาษณ์แต่ละท่านจะใช้สัมภาษณ์เวลาประมาณ 1-2 ชั่วโมง

4. การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation)

การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วมจะมุ่งสังเกตการณ์ในการดำเนินงานและการจัดรายการของสถานีวิทยุทธชนที่เป็นกรณีศึกษาภูมิภาคละ 2 สถานีๆ ละ 3 วัน โดยผู้วิจัยจะเข้าไปอยู่ร่วมในสถานการณ์จริงที่มีการจัดรายการ เพื่อศึกษาการปฏิสัมพันธ์ของผู้ดำเนินรายการกับการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน ทั้งในด้านรูปแบบและเนื้อหาการจัดรายการ ติดตามตอบรับของนักจัดรายการต่อการมีส่วนร่วมของผู้ฟัง เช่น การโทรศัพท์เข้ามายังสถานี การเยี่ยมชมสถานี การเข้าร่วมกิจกรรมกับสถานีวิทยุทธชนของประชาชนในพื้นที่ ฯลฯ โดยกำหนดพื้นที่สังเกตการณ์ 2 จุดคือ 1. ห้องส่งกระจายเสียง และ 2. พื้นที่รอบสถานี

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ

ในการวิจัยเชิงคุณภาพได้แก่ การสนทนากลุ่ม การสัมภาษณ์เจาะลึก และการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม ในการวิเคราะห์ข้อมูลผู้วิจัยจะถอดเทปบันทึกคำสัมภาษณ์แบบคำต่อคำแล้วนำมาวิเคราะห์เนื้อหาโดยการจัดกลุ่มเนื้อหาหลักที่มีความหมายสอดคล้องใกล้เคียงกัน (Common Theme) ตัดข้อมูลที่ซ้ำซ้อนออก แล้วประมวลผลร่วมกับแบบบันทึกการสังเกตการณ์ เพื่อให้ได้ผลการศึกษาในแต่ละวัตถุประสงค์

สรุปและอภิปรายผล

1. ลักษณะประชากร รูปแบบการเปิดรับและความพึงพอใจในการเปิดรับเนื้อหาจากสถานีวิทยุทธชน (ภาคประชาชน) ในเขตจังหวัดภาคเหนือ

กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง (ร้อยละ 54.0) มีอายุระหว่าง 41 – 50 ปีมากที่สุด (ร้อยละ 21.7) รองลงมาคือ อายุระหว่าง 21 – 30 ปี (ร้อยละ 21.0) ด้านระดับการศึกษาส่วนใหญ่อยู่ในระดับประถมศึกษา (ร้อยละ 36.7) รองลงมาคือ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย/ปวช. (ร้อยละ 22.7) ด้านอาชีพพบว่า ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป

(ร้อยละ 28.7) รองลงมาคือ ประกอบอาชีพค้าขาย/ธุรกิจส่วนตัว (ร้อยละ 23.7) มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือนต่ำกว่า 5,000 บาท (ร้อยละ 39.0) รองลงมาคือ มีรายได้ระหว่าง 5,001 - 10,000 บาท (ร้อยละ 33.3)

ด้านรูปแบบการเปิดรับฟังพบว่า ส่วนใหญ่รับฟังสถานีวิทยุชุมชนในช่วงเวลา 18.01 น. – 21.00 น. (ร้อยละ 31.0) รองลงมาคือ 9.01 น. – 12.00 น. (ร้อยละ 24.7) ใช้เวลา รับฟังวันละประมาณ 1 - 3 ชม. (ร้อยละ 53.0) รองลงมาคือ น้อยกว่า 1 ชม. (ร้อยละ 28.0) โดยส่วนใหญ่มีความถี่ในการรับฟังสถานีวิทยุชุมชน 1 - 3 วัน/สัปดาห์ (ร้อยละ 56.0) ทั้งนี้ มักจะรับฟังรายการจากสถานีวิทยุชุมชนร่วมกับคนในครอบครัว (ร้อยละ 37.2) รองลงมา คือ ฟังคนเดียว (ร้อยละ 35.5) สถานที่รับฟังส่วนใหญ่คือ ที่บ้าน (ร้อยละ 54.6) รองลงมา คือ ที่ทำงาน (ร้อยละ 21.7)

ประเภทรายการที่กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่รับฟังจากสถานีวิทยุชุมชนคือ รายการ ประเภทสาระความรู้สลับเพลง (ร้อยละ 31.1) รองลงมาคือ รายการเพลงล้วนๆ (ร้อยละ 24.4) ทั้งนี้ผู้ฟังส่วนใหญ่ชื่นชอบรายการประเภทสาระความรู้สลับเพลง (ร้อยละ 43.3) รองลงมาคือ รายการเพลงล้วนๆ (ร้อยละ 30.3)

ในการประเมินความพึงพอใจต่อผู้ดำเนินรายการสถานีวิทยุชุมชนพบว่า มีความพึงพอใจโดยรวมอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย 3.76) โดยพึงพอใจในด้านการใช้ภาษาท้องถิ่นของผู้ดำเนินรายการมากที่สุด (ค่าเฉลี่ย 3.99) รองลงมาคือ พึงพอใจด้านน้ำเสียงและลีลา การพูดของผู้ดำเนินรายการ (ค่าเฉลี่ย 3.81) จากการทดสอบความแตกต่างระหว่างสถานี กับความพึงพอใจผู้ดำเนินรายการสถานีวิทยุชุมชนพบว่า กลุ่มตัวอย่างทั้งสถานีวิทยุ สันป่าตองและสถานีวิทยุวัดคอดอยหลังถ้ามีความพึงพอใจผู้ดำเนินรายการสถานีวิทยุชุมชน แตกต่างกัน โดยค่าคะแนนเฉลี่ยของผู้ฟังสถานีวิทยุสันป่าตองมีความพึงพอใจผู้ดำเนิน รายการสูงกว่าสถานีวิทยุวัดคอดอยหลังถ้า ผลการศึกษาสอดคล้องกับ ลัดดา แคนบุญจันทร์ (อ้างแล้ว) ที่ศึกษากลุ่มผู้ฟังในจังหวัดบุรีรัมย์พบว่า กลุ่มตัวอย่างพึงพอใจจากการรับฟัง ด้านดำเนินรายการมากที่สุด คือ มีลีลาการนำเสนอที่น่าสนใจ เป็นกันเองกับผู้ฟังด้านรูปแบบ รายการมีการนำเสนอรายการแบบเปิดสายโทรศัพท์ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการแสดง ความคิดเห็นเข้ามาในรายการและด้านรายการที่รับฟัง คือ รายการข่าวท้องถิ่น

ด้านความพึงพอใจด้านเนื้อหาของสถานีวิทยุชุมชนพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความ พึงพอใจด้านเนื้อหารายการของสถานีวิทยุชุมชนโดยรวมอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย 3.77) หากเป็นรายการประเภทข่าว/เล่าข่าวหรือวิเคราะห์ข่าว กลุ่มตัวอย่างพึงพอใจในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย 3.72) ส่วนรายการทั่วไป เช่น สนทนา/พูดคุย เพลง ถ่ายทอดสด ฯ กลุ่มตัวอย่าง

พึงพอใจในระดับมากเช่นกัน (ค่าเฉลี่ย 3.82) ผลการทดสอบความแตกต่างระหว่างสถานีกับความพึงพอใจด้านเนื้อหาของสถานีวิทยุชุมชนพบว่า ผู้ฟังสถานีวิทยุสันป่าตองและสถานีวิทยุวัดคอยหลังถ้ามีความพึงพอใจด้านเนื้อหาของสถานีวิทยุชุมชนแตกต่างกัน โดยค่าคะแนนเฉลี่ยของผู้ฟังสถานีวิทยุสันป่าตองมีความพึงพอใจด้านเนื้อหารายการสูงกว่าสถานีวิทยุวัดคอยหลังถ้า

ความพึงพอใจด้านประโยชน์ที่ได้รับจากการฟังสถานีวิทยุชุมชนพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความพึงพอใจในประโยชน์ที่ได้รับจากสถานีวิทยุชุมชนโดยรวมอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย 3.69) โดยพึงพอใจในด้านได้รับความเพลิดเพลินและผ่อนคลายความตึงเครียดมากที่สุด (ค่าเฉลี่ย 4.20) รองลงมาคือ พึงพอใจเพราะได้ติดตามข้อมูลข่าวสารความเคลื่อนไหวของชุมชน (ค่าเฉลี่ย 3.81) เมื่อทดสอบความแตกต่างระหว่างสถานีกับความพึงพอใจด้านประโยชน์ที่ได้รับจากการฟังสถานีวิทยุชุมชน ผู้ฟังสถานีวิทยุสันป่าตองและสถานีวิทยุวัดคอยหลังถ้ามีความพึงพอใจด้านประโยชน์ที่ได้รับจากการฟังสถานีวิทยุชุมชนแตกต่างกัน โดยค่าคะแนนเฉลี่ยของผู้ฟังสถานีวิทยุสันป่าตองมีความพึงพอใจด้านประโยชน์ที่ได้รับสูงกว่าสถานีวิทยุวัดคอยหลังถ้า ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า ผู้ฟังสถานีวิทยุชุมชน (ภาคประชาชน) ในเขตภาคเหนือเน้นการใช้ประโยชน์จากสื่อเพื่อสร้างความพึงพอใจในด้านการลดหรือผ่อนคลายความตึงเครียดทางอารมณ์หรือเพื่อปกป้องตนเองเป็นหลัก (Para-orientational gratifications) (Wenner อ้างถึงใน ดนุชา สติวงศ์, อ้างแล้ว)

2. ความรู้ความเข้าใจของผู้ฟังที่มีต่อบทบาทหน้าที่ ปรัชญาและหลักการดำเนินงาน และการดำรงอยู่ของสถานีวิทยุชุมชน

ด้านความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการพื้นฐานของวิทยุชุมชนในภาพรวม ผู้ฟังมีความรู้ความเข้าใจมาก ทั้งในด้านหน้าที่และในฐานะเป็นเครื่องมือสื่อสารเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของคนในท้องถิ่น รวมทั้งเป็นพื้นที่ในการเผยแพร่ผลงานของศิลปินพื้นบ้าน ศิลปินในท้องถิ่นและอนุรักษ์สืบทอดวัฒนธรรมของชุมชน

ด้านความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการดำเนินงานของวิทยุชุมชนในภาพรวมของกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่อยู่ในระดับที่มีความรู้ความเข้าใจปานกลาง โดยในด้านการเบื้องต้นเรื่องการโฆษณาทางวิทยุชุมชน พบว่า ประชาชนมีความเข้าใจในหลักการ แต่มีบางส่วนไม่เห็นด้วยเพราะเหตุผลด้านความอยู่รอดของวิทยุชุมชน รวมทั้งผู้ฟังมีความเข้าใจดีในหลักการการมีส่วนร่วมหรือหลักการทำงานด้วยจิตอาสา

ด้านความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทของวิद्यุชุมชนในภาพรวมพบว่า มีความรู้ความเข้าใจมาก โดยเฉพาะหน้าที่ในการให้ทั้งสาระและความบันเทิง การรับแจ้งเรื่องราวร้องทุกข์ ปัญหาเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตของชุมชน เป็นเครื่องมือสื่อสารทำให้เกิดเครือข่ายของชาวบ้าน สร้างแนวร่วมในการทำกิจกรรมของชุมชน

3. ความตระหนักของประชาชนต่อผลกระทบของวิद्यุชุมชนด้านวิถีชีวิต วัฒนธรรม การดำเนินชีวิต ฯลฯ

กลุ่มตัวอย่างมีความตระหนักในผลกระทบของวิद्यุชุมชนต่อวิถีชีวิตและวัฒนธรรมโดยรวมอยู่ในระดับมาก โดยเฉพาะในด้านความตระหนักว่าวิद्यุชุมชนทำให้สมาชิกในชุมชนสื่อสารกันมากขึ้น ช่วยผ่อนคลาย เป็นสิ่งที่พึ่งพาได้ ช่วยสร้างสามัคคี ส่งเสริมจิตสำนึกสาธารณะ และเป็นสื่อทางเลือกเพื่อการพัฒนาตนเองและพัฒนาชุมชน ผลการศึกษาสอดคล้องกับวีรพงษ์ พลนิกรกิจ และนิภากร กำจรเมฆกุล (อ้างแล้ว) ที่พบว่าชุมชนมีความเห็นว่า รายการวิद्यุชุมชนสามารถช่วยเหลือเมื่อประสบภัยพิบัติต่างๆ รายการวิद्यุชุมชนมีประโยชน์และเสริมสร้างความรู้ได้ รายการวิद्यุชุมชนจะช่วยในการประสานงานกับหน่วยงานที่รับผิดชอบได้ทันทีที่มีการร้องเรียน รายการวิद्यุชุมชนจะเป็นสื่อกลางระหว่างประชาชนกับหน่วยงานภาครัฐ รายการวิद्यุชุมชนจะสามารถก่อให้เกิดจิตสำนึกการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ฯลฯ

4. การมีส่วนร่วมของประชาชนต่อกิจการวิद्यุชุมชน ได้แก่ การก่อตั้ง การดำเนินงาน การประเมิน/ตรวจสอบเนื้อหาและประเด็นทางจริยธรรม

ในด้านการมีส่วนร่วมในการก่อตั้ง วางแผน และกำหนดนโยบายพบว่า ผู้ฟังส่วนใหญ่ไม่มีส่วนร่วม ผู้ฟังส่วนน้อยที่มีส่วนร่วมจะช่วยในการประชาสัมพันธ์ และจัดหาเงินระดมทุน โดยเหตุผลที่เข้ามามีส่วนร่วมในการก่อตั้งเพราะต้องการแสดงบทบาทตนเองให้โดดเด่นในชุมชน และต้องการร้องเรียนเสนอปัญหาในชุมชน

การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของสถานีวิद्यุชุมชนพบว่า ส่วนใหญ่ไม่เคยรับรู้ในการเชิญชวนให้มีส่วนร่วมกิจกรรมของสถานีวิद्यุชุมชน สำหรับผู้ฟังที่เคยรับรู้ในการเชิญชวนฯ จะพบการเชิญชวนให้ร่วมเสนอแนะข้อคิดเห็น/ติชม ผ่านทางจดหมาย โทรศัพท์ รวมทั้งการขอเพลงฯ และเชิญชวนให้ร่วมช่วยกันบริจาคเงินเพื่อกิจกรรมต่างๆ ทั้งนี้ผู้ที่มีส่วนร่วมกับการดำเนินงานของสถานีส่วนใหญ่เข้ามามีส่วนร่วมไม่เกิน 1 – 2 ปี ละ 1 - 3 ครั้ง โดยมีส่วนร่วมในการขอเพลงมากที่สุด รองลงมาคือ ฝากข่าวประชาสัมพันธ์

และการมีส่วนร่วมในการบริจาคเงินและแรงกาย ผลการศึกษาสอดคล้องกับ บัวผิน โตทรัพย์ (อ้างแล้ว) ผู้ฟังวิทยุชุมชนมีความพึงพอใจในการมีส่วนร่วมในฐานะเป็นผู้รับฟัง อย่างเดียวในระดับมาก ส่วนการโทรศัพท์ขอฟังเพลงอยู่ในระดับปานกลาง และการมีส่วนร่วมในฐานะอื่นๆ มีความพึงพอใจอยู่ในระดับน้อย

ด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนในการประเมิน ตรวจสอบเนื้อหา และประเด็นทางจริยธรรมพบว่า ผู้ฟังส่วนใหญ่เคยมีส่วนร่วมด้านการเป็นผู้ฟังความเหมาะสมและความถูกต้องของเนื้อหามากที่สุด รองลงมาคือ เป็นผู้ฟังความโปร่งใส ความเป็นกลาง ความเป็นธรรมของเนื้อหา ส่วนผู้ฟังที่ไม่เคยมีส่วนร่วมฯ ให้เหตุผลว่าเป็นเพราะไม่มีความรู้ ความเข้าใจในหลักการดำเนินงานและบทบาทหน้าที่ของวิทยุชุมชน และไม่มีความรู้ ความเข้าใจในด้านการตรวจสอบและการประเมิน รวมทั้งการที่คลื่นสัญญาณวิทยุไม่ชัดเจน ทำให้การรับฟังลดน้อยลง จนไม่ทราบข่าวสารการเชิญให้มีส่วนร่วม ตลอดจนคนในชุมชน ไม่มีส่วนร่วมในการก่อตั้งสถานีมาตั้งแต่ยุคแรก จึงทำให้ขาดความผูกพันกับสถานี

กรณีที่สถานีวิทยุไม่มีการประชาสัมพันธ์ให้ผู้ฟังเข้ามามีส่วนร่วมมีเหตุผลมาจากการที่คณะกรรมการบริหารสถานีคิดว่าตนเองขาดความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติและหลักปรัชญาของวิทยุชุมชน และไม่มั่นใจในความสามารถของตนเอง รวมทั้งการที่รายการมีจำนวนน้อยลง บางสถานีเหลือเพียงรายการเพลงเป็นหลัก ทำให้รูปแบบการมีส่วนร่วมทำได้เพียงขอเพลงและการติชมรายการ

ผลการศึกษาข้างต้นสอดคล้องกับหลักการสำคัญของวิทยุชุมชนตามแนวทางขององค์การยูเนสโก (UNESCO) (วิทยุชุมชนไม่ใช่วิทยุเพื่อชุมชน, 2547) ที่กล่าวว่า วิทยุชุมชนที่แท้จริงต้องดำเนินการโดยส่งเสริมการเข้าถึงสื่อ (access) ของผู้ฟัง ตั้งแต่การฟัง การแสดงความคิดเห็น ความต้องการต่อรายการ การเข้าถึงทางด้านการจัดการ การจัดรายการ การผลิตรายการ ไปจนถึงการมีส่วนร่วมในการจัดทำสิ่งที่เป็ประโยชน์เกี่ยวกับตนเอง รวมทั้งส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วม (participation) คือ ชุมชนต้องมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การคิด ผลิต และการจัดการ อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษานี้พบว่า ในหลักการด้านการส่งเสริมให้ชุมชนต้องสามารถจัดการบริหารสถานีวิทยุชุมชนได้ด้วยตนเอง (self-management) ทั้งด้านอำนาจในการตัดสินใจ ตั้งแต่เริ่มคิด วางแผน ไปจนกระทั่งกำหนดนโยบายการบริหาร และการลงมือผลิตสื่อด้วยตนเอง หลักการในข้อนี้พบว่า ไม่อาจดำเนินการได้ครบถ้วนและต่อเนื่อง ทั้งนี้เนื่องจากการเกิดขึ้นของสถานีวิทยุในชุมชนสามารถสร้างกระแสความตื่นตัวให้เกิดขึ้นในท้องถิ่นได้เพียงยุคแรกๆ ของการก่อตั้งเท่านั้น แต่ไม่พบว่ามีกระบวนการดำเนินการบริหารเพื่อสร้างความยั่งยืนให้แก่กิจการของสถานีอย่างแท้จริง

ข้อเสนอแนะที่ได้จากการวิจัย และการนำไปใช้ประโยชน์

ข้อเสนอแนะจากงานวิจัยมีดังต่อไปนี้

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายโทรคมนาคม

(1) การออกกฎหมายเพื่อจัดระเบียบและควบคุมกิจการวิทยุชุมชนและการบังคับใช้ให้มีประสิทธิภาพเพราะปัญหาจากสภาพการณ์ที่พระราชบัญญัติองค์กรจัดสรรคลื่นความถี่และกำกับการประกอบกิจการวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคม ยังไม่ชัดเจนและการบังคับใช้ที่ไม่มีการควบคุมตรวจสอบนั้น ทำให้วิทยุชุมชนดำเนินกิจการผิดไปจากเจตนารมณ์และหลักปรัชญาที่แท้จริง และเกิดการใช้ชื่อวิทยุชุมชนบังหน้าแล้วแสวงหาผลประโยชน์กันในรูปแบบต่างๆ อย่างไม่เกรงกลัวว่าขัดต่อระเบียบข้อบังคับ ส่งผลให้ประชาชนผู้ฟังเกิดความสับสนและส่งผลต่อความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง รวมทั้งไม่เกิดการมีส่วนร่วมกับความอยู่รอดของสถานีวิทยุชุมชนในพื้นที่ของตน

(2) การสร้างเกราะป้องกันจากแรงกดดันทางการเมืองให้แก่สถานีวิทยุชุมชน เนื่องจากสถานการณ์ที่ผ่านมาพบว่าการคุกคามสถานีวิทยุชุมชนภาคประชาชนในท้องถิ่น ส่งผลให้สถานีกำหนดคนนโยบายไม่เสนอรายการที่มีเนื้อหาทางการเมืองทุกรูปแบบ และหันไปนำเสนอรายการบันเทิงเป็นส่วนใหญ่ เหล่านี้ทำให้สถานีวิทยุชุมชนภาคประชาชนไม่มีเนื้อหาที่เป็นสาระต่อการพัฒนาชุมชน ผู้ฟังขาดกระบวนการพัฒนาทางความคิดและความรู้เท่าทันการเมือง ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจึงควรกำหนดคนนโยบายหรือระเบียบเงื่อนไขว่าด้วยการผลิตและการดำเนินรายการที่ถูกต้องตามหลักการของวิทยุชุมชน เพื่อป้องกันการแทรกแซงการดำเนินงานของสถานี

(3) ความยืดหยุ่นทางด้านมาตรฐานทางเทคนิคการกระจายเสียง เนื่องจากการที่มีข้อกำหนดคลื่นความถี่ประสงค์ทางด้านเทคนิคของวิทยุชุมชนทั่วไปไว้ว่า ต้องมีกำลังส่งไม่เกิน 30 วัตต์ (ระบบ เอฟ.เอ็ม.) เสาอากาศสูงไม่เกิน 30 เมตร จากระดับพื้นดิน และรัศมีการส่งกระจายเสียงไม่เกิน 15 กิโลเมตร เหล่านี้เป็นข้อจำกัดทางเทคนิคที่ก่อปัญหาให้แก่สถานีวิทยุชุมชนภาคประชาชน เพราะปัจจุบันมีการเกิดขึ้นของบรรดาวิทยุชุมชนจำนวนมากมายี่สิบระเบียบ โดยเฉพาะสถานีวิทยุชุมชนเชิงพาณิชย์ที่มีการใช้เครื่องมืออุปกรณ์ที่มีกำลังส่งสูงกว่าที่กฎหมายกำหนด ทำให้เกิดการรบกวนหรือคลื่นทับซ้อนกับคลื่นวิทยุชุมชนภาคประชาชน จนไม่สามารถรับฟังได้และเลิกรับฟังในเวลาต่อๆ มา ด้วยเหตุนี้ การแก้ปัญหาดังกล่าว จำเป็นต้องมีการแก้ไขข้อกำหนดให้มาตรฐานทางเทคนิคของวิทยุชุมชน เช่น ให้ใช้กำลังส่งที่สูงขึ้น และเสาสูงขึ้นกว่าเดิม เพื่อให้มีความสามารถในการแข่งขันกับสถานีวิทยุชุมชนประเภทอื่นๆ

(4) การให้การสนับสนุนทางการเงินหรืองบประมาณ เนื่องจากสถานีวิทยุทธชนภาคประชาชนที่มีความพยายามยึดมั่นในหลักการของวิทยุชุมชน เช่น การไม่มีโฆษณาในรายการโดยเด็ดขาดนั้น ส่วนใหญ่กำลังประสบปัญหาการขาดเงินทุนสนับสนุนหรืองบประมาณที่หาได้จากการบริจาคหรือการสนับสนุนของคนในชุมชนนั้นไม่เพียงพอ เพราะนอกจากต้องใช้จ่ายค่าดำเนินการ เช่น ค่าน้ำ ค่าไฟฟ้าแล้ว ยังมีสาเหตุที่ทำให้ต้องมีค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นอย่างกะทันหัน เช่น กรณีที่เครื่องส่งเสียเนื่องจากฟ้าผ่า หรือไฟฟ้าลัดวงจร อุปกรณ์การออกอากาศ อุปกรณ์การผลิตรายการหมอดายุการใช้งาน ต้องซ่อมหรือซื้อใหม่ ฯลฯ เหล่านี้ส่งผลให้บางสถานีปรับเปลี่ยนความคิดจากการไม่มีโฆษณาก็ยอมให้มีการโฆษณาเกิดขึ้น ดังนั้น หากหน่วยงานที่รับผิดชอบสามารถจัดหางบประมาณสนับสนุนหรือจัดหาค่าใช้จ่ายสำหรับเป็นค่าดำเนินการของวิทยุชุมชนได้เป็นบางส่วนแม้จะไม่ใช่ทั้งหมด โดยมีกฎเกณฑ์หรือระเบียบการเบิกจ่าย หรือการให้ความช่วยเหลือที่เป็นมาตรฐานเดียวกัน ก็จะช่วยรักษาสถานีวิทยุทธชนหลายๆ แห่งที่พยายามทำให้สถานีเป็นวิทยุชุมชนที่แท้จริง สามารถดำรงอยู่ต่อไปได้อย่างไม่ลำบากเกินไปจนถึงขั้นต้องปิดตัวลง

(5) การสร้างและเผยแพร่องค์ความรู้เรื่องวิทยุชุมชนแก่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย การที่ผลการศึกษพบว่า ผู้ฟังขาดความรู้ความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ ขาดความตระหนัก ขาดการมีส่วนร่วมกับกิจการวิทยุชุมชนในระดับมาก เหล่านี้ย่อมส่งผลกระทบต่อการทำงานที่ของวิทยุชุมชนจนทำให้เกิดการทำหน้าที่ที่ผิดพลาดขึ้นมาได้ (Malfunction) เช่น การใช้วิทยุชุมชนเพื่อการโฆษณาอย่างที่ไม่พบเห็นได้ทั่วไป สาเหตุแห่งปัญหาประการหนึ่งคือ การละเลยการติดตั้งความรู้หรือสร้างความรู้ความเข้าใจต่อวิทยุชุมชนให้กับคนในชุมชนไว้ตั้งแต่ช่วงแรกของการก่อกำเนิดวิทยุชุมชนในประเทศไทย ดังนั้น จึงควรสำรวจและเร่งสร้างองค์ความรู้ขึ้นแก่ชุมชน เพื่อให้มีการใช้วิทยุชุมชนให้เป็นช่องทางการสื่อสารเพื่อประโยชน์ส่วนรวมของคนในชุมชนอย่างแท้จริง

ขณะเดียวกันต้องให้ความรู้แก่ผู้ประกอบการวิทยุชุมชนภาคประชาชนและคณะกรรมการดำเนินงานในด้านความรู้เรื่องการหาวิธีการที่จะขยายฐานผู้ฟังให้กว้างขึ้น ความรู้ด้านการสร้างเครือข่าย (Network) คนทำงานวิทยุชุมชนด้วยกัน เพื่อช่วยเหลือกันในการพัฒนาและการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน ความรู้เพื่อรองรับเทคโนโลยีการสื่อสารที่จะเกิดขึ้นในอนาคต (เช่น จะมีการใช้ระบบดิจิทัลมาแทนระบบอนาล็อก) และความรู้ในการประยุกต์ใช้เครื่องมือที่มีอยู่ให้เกิดศักยภาพอย่างเต็มที่

(6) การส่งเสริมทักษะขั้นสูงของการเป็นนักสื่อสารและนักจัดรายการแบบมืออาชีพ เนื่องจากผลการศึกษพบว่า เหตุผลสำคัญประการหนึ่งที่ผู้ฟังไม่สนใจติดตาม

รับฟังรายการจากสถานีวิทยุชุมชนเนื่องจากรูปแบบรายการไม่มีความสร้างสรรค์แปลกใหม่ ขาดความน่าสนใจ รวมทั้งผลจากการศึกษาคณะกรรมการบริหารสถานีและนักจัดรายการพบว่า ขาดความรู้ในการผลิตรูปแบบรายการแบบนักจัดรายการมืออาชีพ การได้รับการอบรมจากหน่วยงานและสถาบันการศึกษาต่างๆ ที่จัดอบรมให้ในอดีตก็เป็นเพียงการจัดอบรมทักษะและจริยธรรมขั้นพื้นฐาน การใช้อุปกรณ์เบื้องต้นในห้องออกอากาศ ฯลฯ เหล่านี้ทำให้สถานีวิทยุชุมชนภาคประชาชนขาดศักยภาพในการแข่งขันกับสถานีวิทยุประเภทอื่นๆ ดังนั้น หน่วยงานหรือสถาบันการศึกษาที่จะจัดอบรมแก่ผู้ประกอบการวิทยุชุมชนควรมุ่งเน้นการอบรมและฝึกปฏิบัติทักษะขั้นสูงของการเป็นนักสื่อสารและนักจัดรายการแบบมืออาชีพ ตลอดจนการใช้สื่อและเทคโนโลยีสมัยใหม่ในการจัดรายการสถานีวิทยุชุมชน

(7) การแจ้งข้อมูลข่าวสารความคืบหน้าเกี่ยวกับกฎหมาย และระเบียบปฏิบัติเกี่ยวกับการปรับเปลี่ยนไปใช้ระบบดิจิทัลให้กับสถานีวิทยุทั่วไปได้ทราบ เพื่อเป็นการให้เวลาและโอกาสที่สถานีวิทยุชุมชนซึ่งไม่ค่อยจะรู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ให้ได้รู้ทันเหตุการณ์อยู่เสมอ เพราะวิทยุชุมชนจำเป็นต้องใช้เวลาในการหาทุน หรือจัดหาบุคลากร หรือปรับตัวเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว มากกว่าสถานีวิทยุประเภทอื่นๆ

(8) การกำกับดูแลเนื้อหาโดยหน่วยงานที่มีอำนาจหน้าที่ควบคุมดูแลโดยตรง ควรมีการควบคุมดูแลเนื้อหาที่ออกอากาศของวิทยุชุมชน เช่น ใช้วิธีการสุ่มตรวจ หรือ การให้รายงานการนำเสนอเนื้อหาโดยการให้บันทึกเสียงไว้เพื่อการตรวจสอบ ทั้งนี้ การกำกับดูแลเนื้อหาเป็นเรื่องสำคัญมาก เพราะสถานีวิทยุชุมชนหลายแห่งที่แอบอ้างชื่อ มีการเสนอเนื้อหาที่ไม่ได้เป็นประโยชน์ต่อชุมชนเลย อาทิ การโฆษณาแอบแฝง การหลอกลวงโฆษณาเกินจริง การปลุกระดมทางการเมือง การใส่ร้ายป้ายสี ชื่นนำความคิดโดยปราศจากความจริง ฯลฯ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจึงสมควรต้องจัดตั้งกลไกหรือมาตรการกำกับดูแลที่มีประสิทธิภาพ ทั้งด้านเนื้อหาที่ไม่เป็นประโยชน์ เนื้อหาเพื่อหวังผลทางด้านธุรกิจการค้า และการเมืองไม่ให้ออกอากาศ และการกำกับหรือกำหนดให้จะต้องมีรายการที่จะต้องผลิตและออกอากาศด้วย เช่น รายการข่าวของชุมชน รายการสาระสำหรับเด็ก รายการด้านภูมิปัญญาและวัฒนธรรมประเพณีของท้องถิ่น รายการสำหรับผู้สูงอายุในชุมชน รวมถึงต้องมีรายการที่คนในชุมชนเป็นผู้สร้างสรรค์เองด้วย เป็นต้น เพื่อเป็นการปกป้องและประกันให้รายการเหล่านี้ได้ออกอากาศด้วย

2. ข้อเสนอแนะสำหรับสถานีวิทยุชุมชนภาคประชาชน

(1) เนื่องจากผลการศึกษาเชิงคุณภาพพบว่า คณะกรรมการบริหารสถานีวิทยุ

ชุมชนหรือนักจัดรายการ ยังมีความรู้ความเข้าใจและทัศนคติที่ไม่ถูกต้องต่อเจตนารมณ์ในการดำรงอยู่ของสถานีวิทยุชุมชน ตลอดจนขาดการติดตามข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์ด้านการสื่อสารชุมชน ส่งผลให้เกิดความผิดพลาดในการกำหนดนโยบายและกิจกรรม มีรูปแบบรายการและเนื้อหาที่ไม่เหมาะสม ขาดความเชื่อมั่นในการดำเนินงาน เกิดความขัดแย้งระหว่างคณะกรรมการฯ และยังส่งผลให้ผู้ฟังมีความรู้และทัศนคติที่ไม่เหมาะสมไปด้วย ดังนั้น คณะกรรมการบริหารสถานีและผู้ที่เกี่ยวข้องจึงควรศึกษาข้อมูลข่าวสารและติดตามสถานการณ์ของกฎหมายหรือระเบียบต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการประกอบกิจการวิทยุชุมชน เพื่อให้มีความแม่นยำถูกต้องในการกำหนดระเบียบและนโยบายของสถานี ขณะเดียวกันก็ควรเผยแพร่และทำความเข้าใจ รวมทั้งปรับทัศนคติของคณะกรรมการบริหารสถานี นักจัดรายการ ผู้ฟัง ฯลฯ ให้เข้าใจถึงเจตนาและเจตนารมณ์ของกิจการวิทยุชุมชนภาคประชาชน เพื่อลดความขัดแย้งในการบริหารจัดการและความอยู่รอดอย่างมีศักดิ์ศรีของสถานีวิทยุชุมชน

(2) ผลการศึกษาพบว่า สถานีวิทยุชุมชนภาคประชาชนหลายแห่งมีความพยายามในการระดมทุนเพื่อการซื้ออุปกรณ์และเครื่องมือสื่อสารต่างๆ เช่น คอมพิวเตอร์ การติดตั้งระบบอินเทอร์เน็ต ฯลฯ เนื่องจากเชื่อว่าจะทำให้เพิ่มความสามารถในการแข่งขันกับสถานีวิทยุเชิงพาณิชย์ได้ อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษากลับพบว่า คณะกรรมการบริหารสถานีฯ และนักจัดรายการกลับมีการใช้อุปกรณ์และเครื่องมือเหล่านั้น ไม่คุ้มค่าตามอัตราประโยชน์สูงสุด เช่น ซื้อคอมพิวเตอร์และติดตั้งระบบอินเทอร์เน็ตไว้เพื่อเปิดเพลงหรือไว้ค้นหาข่าวเอามาอ่านออกอากาศเท่านั้น ฯลฯ ดังนั้น ทางสถานีหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรมีการจัดอบรมการใช้เทคโนโลยีใหม่หรือการใช้สื่อใหม่ (New Media) ให้รู้เท่าทันและใช้ประโยชน์ได้คุ้มค่า เพื่อประโยชน์สูงสุดในการดำเนินงานของสถานี

(3) ผลการศึกษาพบว่า ผู้ฟังรายการวิทยุชุมชนภาคประชาชนส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ รongลงมาคือ วัยกลางคน แต่กลุ่มที่สำคัญที่ทางสถานีวิทยุชุมชนจำเป็นต้องสร้างนักจัดรายการและฐานผู้ฟังในอนาคตคือ กลุ่มเยาวชนและวัยรุ่น กลับไม่สนใจรับฟังหรือมีส่วนร่วมกับการกิจกรรมของสถานีวิทยุชุมชนในท้องถิ่นของตนมากนักโดยมีเหตุผลว่ารายการขาดความน่าสนใจ ไม่มีรายการสำหรับเยาวชน และมีการจัดรายการไม่ต่อเนื่องสม่ำเสมอ ดังนั้น ทางสถานีควรทบทวนนโยบายและกำหนดรูปแบบเนื้อหารายการสำหรับผู้ฟังแต่ละกลุ่มให้ชัดเจน เพิ่มรายการสำหรับกลุ่มเยาวชนและวัยรุ่น ปรับปรุงรูปแบบรายการให้มีความสร้างสรรค์และน่าสนใจ เพิ่มจำนวนกิจกรรมที่สร้างการมีส่วนร่วมของเยาวชนกับสถานี

นอกจากนั้น สำหรับผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชน ผลการศึกษายังพบว่า การบริหารจัดการการเงินของสถานีวิสาหกิจชุมชนบางแห่งขาดระเบียบและความชัดเจนในการบริหารจัดการ เกิดปัญหาหนี้สิน เกิดความแตกแยกในการบริหาร ฯลฯ เหล่านี้ส่งผลอย่างยิ่งต่อภาพลักษณ์ของสถานีวิสาหกิจ และทำให้ชุมชนเกรงที่จะเข้ามามีส่วนร่วมกับกิจกรรมของสถานีวิสาหกิจ อีกทั้งผู้ที่เป็นผู้สนับสนุนทางการเงินให้กับสถานีวิสาหกิจ (เช่น ผู้บริจาคหรือผู้ให้กู้ยืม) จะกลายเป็นบุคคลสำคัญในการบริหารสถานีวิสาหกิจหรือนักจัดรายการในช่วงเวลาออกอากาศสำคัญของสถานีวิสาหกิจทั้งที่บุคคลนั้นอาจมีคุณสมบัติไม่เหมาะสม ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องยังสมควรจัดให้มีการอบรมความเป็นมืออาชีพในการบริหารจัดการสถานีวิสาหกิจให้แก่ผู้ประกอบการ เพื่อไม่ให้เกิดปัญหาด้านการเงินของสถานีวิสาหกิจส่งผลกระทบต่อคุณภาพของรายการ

(4) คณะทำงานของสถานีวิสาหกิจชุมชนในทุกท้องถิ่นที่ควรต้องตระหนักว่า ในอนาคตอันใกล้นี้ ประเทศไทยจะมีการปรับเปลี่ยนระบบวิทยุจากระบบอนาล็อก (Analog) มาเป็นแบบดิจิทัล (Digital) สิ่งที่จะเกิดตามมาคือ ภาคผู้ส่งกระจายเสียงต้องปรับเปลี่ยนโครงสร้างหรือเครื่องมืออุปกรณ์ใหม่ ผู้รับฟังก็จำเป็นต้องซื้อหาหรือดัดแปลงเครื่องรับวิทยุใหม่ สิ่งนี้จะมีผลกระทบต่ออย่างยิ่งต่อลักษณะการดำเนินงาน การนำเสนอเนื้อหา และพฤติกรรมของผู้ฟัง ตลอดจนปัจจัยภายนอก เช่น การแข่งขันทางธุรกิจวิทยุชุมชน ฐานผู้ฟังที่กว้างไกลกว่าเดิม ฯลฯ เหล่านี้เป็นสิ่งที่ผู้ประกอบการสถานีวิสาหกิจชุมชนต้องตระหนักและมีแนวทางการเตรียมความพร้อม

(5) สถานีวิสาหกิจชุมชนควรมีการก่อตั้งเครือข่ายการทำงานให้เป็นกลุ่มที่มีแนวร่วมอย่างชัดเจน เพื่อสร้างพลังในการต่อรองและเรียกร้องสิทธิอันพึงมีตามกฎหมาย และเพื่อทำให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างราบรื่น โดยเฉพาะแนวคิดเรื่องการสร้างเครือข่ายในการจัดหาอุปกรณ์หรือซ่อมบำรุง คู่มือวิทยุชุมชน รวมไปถึงการพัฒนาความรู้เรื่องการใช้อุปกรณ์เครื่องมือในการออกอากาศ เช่น การร่วมลงขันกันจ้างและจัดหาช่างเทคนิคที่เป็นกองกลางไว้บริการ ทั้งนี้ หากสถานีวิสาหกิจต่างๆ สามารถรวมตัวกันได้เป็นเครือข่ายที่มีพลังก็ย่อมมีโอกาสที่จะร้องขอจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง หรือ สถาบันการศึกษาให้มีการจัดอบรมเพื่อการพัฒนาศักยภาพของบุคลากร การได้รับความรู้เรื่องรูปแบบ การดำเนินงาน การผลิตรายการวิทยุ ฯลฯ เพื่อทำให้รายการของสถานีวิสาหกิจชุมชนมีคุณภาพที่ดีขึ้น ไปเรื่อยๆ

(6) สถานีวิสาหกิจชุมชนควรมีการตั้งเป็นองค์กรทางสังคมและสมัครเป็นสมาชิกเพื่อการร่างกฎระเบียบทางจริยธรรม ในการดูแลและควบคุมการทำงานด้วยตนเองในระดับภูมิภาคระดับย่อย เช่น ในระดับจังหวัดหรือครอบคลุม 2-3 จังหวัด เพื่อความสะดวกและคล่องตัวในการแจ้งเรื่องราวข้อหา และการรวมกลุ่มกันในฐานะสถานีวิสาหกิจชุมชนที่แท้

จริงนี้ จะมีพลังที่สามารถเรียกร่องหน่วยงานรัฐ ให้มีการตรวจสอบสถานีวิทยุชุมชนที่
แอบอ้างหาผลประโยชน์ซึ่งส่งผลเสียต่อสถานีวิทยุชุมชนที่แท้จริงได้

3. ข้อเสนอแนะสำหรับสถาบันการศึกษา

(1) สถาบันการศึกษาระดับต่างๆ ในท้องถิ่นตั้งแต่ระดับประถมศึกษากระทั่ง
ระดับอุดมศึกษาควรมีการสอดแทรกและปลูกฝังความรู้เรื่องสื่อชุมชน โดยเฉพาะวิทยุ
ชุมชน ซึ่งเป็นสื่อที่สามารถเข้าถึงได้ง่ายในชุมชน ทั้งความรู้ในหลักการเบื้องต้น ความรู้
ในเรื่องรูปแบบรายการ ความรู้เรื่องรูปแบบการมีส่วนร่วมกับสถานี ฯลฯ ตลอดจนความรู้
เท่าทันในการแยกแยะประเภทของสื่อวิทยุชุมชน เพื่อเป็นการสร้างพื้นฐานสำหรับการ
ให้ความสนใจและสร้างการมีส่วนร่วมในอนาคต

(2) สถาบันศึกษาด้านสื่อสารมวลชนควรให้ความสำคัญกับองค์ความรู้ที่
สอดคล้องกับสถานการณ์ของสื่อมวลชนท้องถิ่นในปัจจุบัน เนื่องจากพบว่า องค์ความรู้
ด้านการสื่อสารโดยใช้สื่อวิทยุชุมชนนั้นส่วนใหญ่เป็นงานวิจัยในระดับบัณฑิตศึกษาหรือ
งานวิจัยขององค์กร ส่วนเอกสารตำราหรือหนังสือที่ให้ความรู้เฉพาะสื่อวิทยุชุมชนมี
จำนวนน้อย สถาบันศึกษาด้านสื่อสารมวลชนหรือนิเทศศาสตร์จึงควรพิจารณาเพิ่ม
รายวิชาหรือหลักสูตรที่เกี่ยวข้องกับสื่อท้องถิ่นหรือการสื่อสารในท้องถิ่น ให้เพิ่มขึ้นหรือ
ปรับวิชาที่มีอยู่ให้ทันสมัยในปัจจุบัน รวมทั้งการเพิ่มสถานีวิทยุชุมชนในท้องถิ่นเป็น
กรณีศึกษาในการเรียนรู้

(3) สถาบันศึกษาด้านสื่อสารมวลชนซึ่งมีองค์ความรู้ในเรื่องการผลิตและการ
ดำเนินรายการวิทยุควรมีส่วนช่วยเกื้อกูลสถานีวิทยุชุมชนที่อยู่บริเวณโดยรอบพื้นที่ของ
สถาบัน ซึ่งเท่าที่ปรากฏการณ์ที่มีอยู่ในปัจจุบันนี้สถานีวิทยุชุมชนเหล่านั้น มีการเรียกร่อง
มากในเรื่องการแสวงหาความรู้ในการดำเนินรายการ รูปแบบและวิธีการผลิตที่น่าสนใจ
เพราะสภาพการณ์ที่เป็นอยู่นั้นสถานีวิทยุชุมชนต่างก็ใช้วิธีการดำเนินรายการแบบครูปัก
หลักจำบ้าง หรือทำไปแบบตามมีตามเกิดบ้าง ทำให้ขาดความรู้อย่างถูกต้องตามหลักวิชาการ
เนื้อหาขาดความน่าสนใจ เครื่องมือเสื่อมสภาพก่อนอายุการใช้งาน ฯลฯ ดังนั้น หากมีการ
สร้างกระบวนการเรียนรู้ เช่น จัดอบรม หรือ จัดโครงการเยี่ยมชมสถานีวิทยุชุมชน เพื่อ
แลกเปลี่ยนประสบการณ์อันจะนำไปสู่การปรับเปลี่ยนเรียนรู้รูปแบบ วิธีการดำเนินรายการ
ที่น่าสนใจหรือน่าติดตามกว่าที่เป็นอยู่อาจจะทำให้สามารถเพิ่มจำนวนผู้ฟังได้

4. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในอนาคต

(1) จากผลการศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรมการรับฟังวิทยุชุมชนภาคประชาชนที่พบว่า
ผู้ฟังมีข้อจำกัดในการรับฟังรายการจากสถานีวิทยุชุมชนเนื่องจากปัญหาด้านจำนวนรายการ

ที่มีน้อยรูปแบบรายการขาดความน่าสนใจ การจัดรายการไม่ต่อเนื่อง การรบกวนสัญญาณของคลื่นวิทยุเชิงพาณิชย์ ฯลฯ เหล่านี้เป็นปัญหาพื้นฐานที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการกำกับดูแลของภาครัฐ องค์การอิสระที่เกี่ยวข้อง และภาคประชาชน ในการศึกษาครั้งต่อไปจึงควรศึกษาแนวทางการผนวกการกำกับดูแลสถานีวิทยุชุมชนในบริบทสังคมไทยจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เพื่อเป็นการแก้ปัญหาดังกล่าวได้โดยตรง

(2) ความเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์ด้านเทคโนโลยีการสื่อสารและโทรคมนาคมกำลังก้าวเข้าสู่สังคมไทยและส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนครั้งใหญ่ของสถานีวิทยุชุมชน ดังนั้น จึงควรมีการวิจัยผลกระทบของเทคโนโลยีการสื่อสารและโทรคมนาคมที่จะส่งผลกระทบต่อกิจการวิทยุชุมชนของสังคมไทย ทั้งในแง่ของข้อกำหนดเชิงเทคนิคในการออกอากาศ การกำหนดนโยบายของสถานี รูปแบบเนื้อหารายการ การวิเคราะห์กลุ่มผู้ฟัง ฯลฯ เพื่อให้ได้ข้อค้นพบที่เป็นประโยชน์ต่อการปรับตัวของสถานีวิทยุชุมชนให้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยี

(3) ผลการศึกษานี้แสดงให้เห็นว่ากลุ่มผู้ฟังที่เป็นเยาวชนและวัยรุ่นมีจำนวนน้อยมากที่รับฟังวิทยุชุมชนภาคประชาชน เนื่องจากเห็นว่ารูปแบบเนื้อหารายการขาดความทันสมัย ไม่น่าสนใจ ทั้งนี้เยาวชนและวัยรุ่นเป็นกลุ่มผู้ฟังที่สำคัญต่อความอยู่รอดในระยะยาวของกิจการวิทยุชุมชน การศึกษาวิจัยรูปแบบรายการและการมีส่วนร่วมของสถานีวิทยุชุมชนของผู้ฟังกลุ่มนี้จึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง ทั้งนี้การวิจัยอื่นๆ ที่ผ่านมามีจะพบว่ามีการศึกษารูปแบบการสร้างการมีส่วนร่วมของเยาวชนกับวิทยุชุมชน ก็เป็นลักษณะการวิจัยที่มีการจัดกระทำหรือการวิจัยกึ่งทดลอง มีการเก็บข้อมูลครั้งเดียว ซึ่งไม่ยั่งยืนและไม่สอดคล้องกับสถานการณ์จริงของชุมชน ดังนั้น จึงควรมีการศึกษาวิจัยถึงแนวทางและรูปแบบการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของวิทยุที่เป็นการวิจัยในระยะยาว (Longitudinal Research) ที่มีการเก็บรวบรวมข้อมูลหลายครั้งในมิติและช่วงเวลาต่างๆ กัน เพื่อเป็นการศึกษาความยั่งยืนและต่อเนื่องของการมีส่วนร่วมของผู้ฟังกลุ่มนี้ได้อย่างแท้จริง

(4) เนื่องจากสังคมไทยปัจจุบันมีการใช้สื่อใหม่ (New Media) และสื่อสังคม (Social Media) อย่างแพร่หลายและมีแนวโน้มจะมีปริมาณการใช้งานเพิ่มขึ้นอย่างทวีคูณทั้งในสังคมเมืองและชุมชนท้องถิ่น ดังนั้น จึงควรมีการศึกษาวิจัยในเรื่องของการใช้สื่อใหม่และสื่อสังคมในการดำเนินกิจการ การสร้างช่องทางออกอากาศและรูปแบบเนื้อหาที่แปลกใหม่ รวมทั้งการขยายฐานผู้ฟังวิทยุชุมชนผ่านสื่อใหม่และสื่อสังคมเหล่านี้

(5) ผลการศึกษพบว่า ตัวแปรด้านชาติพันธุ์ของชุมชนมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการส่งเสริมและมีส่วนร่วมกับการกิจการวิทยุชุมชนในพื้นที่ รวมทั้งเนื้อหาที่ผู้ฟังพึงพอใจ

ในการรับฟังจากวิทยุชุมชนก็เป็นเนื้อหาด้านวัฒนธรรมประเพณี อัตลักษณ์ของชุมชน ดังนั้น การวิจัยต่อไปจึงควรศึกษาว่าประเด็นด้านชาติพันธุ์ วัฒนธรรมประเพณี และอัตลักษณ์ของ ชุมชนสามารถนำมาใช้ในการสร้างการเปิดรับ สร้างความตระหนัก และการสร้างการ มีส่วนร่วมกับสถานีวิทยุชุมชนภาคประชาชนในพื้นที่ได้หรือไม่อย่างไร

(6) เนื่องจากการมีแนวโน้มที่ชัดเจนว่า การพัฒนาระบบเทคโนโลยีการกระจายเสียงในอนาคตจำเป็นต้องปรับตัวเข้าสู่ยุคของการใช้ระบบดิจิทัล จึงสมควรจะศึกษาวิจัย เกี่ยวกับมิติความพร้อมสำหรับการรองรับเทคโนโลยีการกระจายเสียงในระบบดิจิทัลของ วิทยุชุมชน และผลกระทบต่อการปรับตัวของผู้ประกอบการและชุมชนในการที่จะพัฒนา ตามเทคโนโลยีโดยให้คงหลักการและเจตนารมณ์ของความเป็นวิทยุชุมชนได้ดั้งเดิม ตลอดจนผลกระทบที่จะเกิดขึ้นต่อกลุ่มผู้ฟังวิทยุชุมชนในทุกด้าน

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- กาญจนา แก้วเทพ. (มปป.). **คู่มือวิทยุชุมชน (FNS)**. เอกสารอัดสำเนา.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2549). **วิทยุชุมชน: คลื่นหนูนการสร้างพลังให้ท้องถิ่น**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- คนุชา สติวงศ์. (2549). **การศึกษาความคาดหวังและความพึงพอใจของผู้ฟังรายการวิทยุชุมชนมูลนิธิบุญญานาถ (F.M. 90.75 MHz.) วัดโสมนาราม อำเภอแมริม จังหวัด เชียงใหม่**.วิทยานิพนธ์ วารสารศาสตรมหาบัณฑิต (สื่อสารมวลชน) มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์.
- บัวผืน ไตรทรัพย์. (2550). **การใช้ประโยชน์และความพึงพอใจของผู้ที่มีต่อรายการวิทยุชุมชนนครดิศตยูเนียนภาคใต้ (เครือข่ายจังหวัดสุราษฎร์ธานี)**. วิทยานิพนธ์วารสาร ศาสตรมหาบัณฑิต (สื่อสารมวลชน) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ปฐยา เรืองรังกุลฤทธิ์. (2546). **พฤติกรรมการรับฟังรายการวิทยุชุมชนของคนโคราช สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยจังหวัดนครราชสีมา**. วิทยานิพนธ์ วารสาร ศาสตรมหาบัณฑิต (การบริหารสื่อสารมวลชน) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พัชร กวางศิริ. (2551). **วิทยุชุมชนกับการเสริมสร้างประสิทธิภาพของการสื่อสารเพื่อการพัฒนาองค์กรชุมชน กรณีศึกษา : องค์กรชุมชนบ้านจำรุง หมู่ที่ 7 ตำบลเนินฆ้อ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง**. วิทยานิพนธ์ พัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต คณะ สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

- พิรงรอง รามสูต. (2554). **คู่มือจริยธรรมวิทยุชุมชน**. กรุงเทพฯ : สหพันธ์วิทยุชุมชนแห่งชาติ.
- กริตพร สุขโกศล. (2547). **กระบวนการสื่อสารเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของวิทยุชุมชน อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง**. วิทยานิพนธ์ วารสารศาสตรมหาบัณฑิต (สื่อสารมวลชน) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ยุบล เบ็ญจรงค์กิจ. (2542). **การวิเคราะห์ผู้รับสาร**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ลัดดา แคนบุญจันทร์. (2553). **พฤติกรรมการรับฟังรายการข่าวสารความรู้ การใช้ประโยชน์และความพึงพอใจจากสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยระบบเอฟ.เอ็ม. 101.75 MHz. ของประชาชนในจังหวัดบุรีรัมย์**. วิทยานิพนธ์ วารสารศาสตรมหาบัณฑิต (สื่อสารมวลชน) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ลีลาวดี วัชโรบล. (2548). **การมีส่วนร่วมของประชาชนในวิทยุชุมชน: กรณีศึกษาวิทยุชุมชนคนเมืองปทุม ตำบลคลองสาม อำเภอลองหลวง จังหวัดปทุมธานี**. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต (พัฒนาการ) มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.
- วิทยุชุมชน: **ก้าวเล็กๆที่ชัดเจนบนเส้นทางเสรีสื่อ**. แหล่งที่มา: http://www.thaingo.org/story3/news_radiocommun.htm [30 กันยายน 2548]
- วีรพงษ์ พลนิกกิจ และนิภากร กำจรเมฆกุล. (2547). **แนวทางการพัฒนาวิทยุชุมชนเพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชนจังหวัดนครราชสีมา**. วารสารนิเทศศาสตร์ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีที่ 22 ฉบับที่ 3 2547
- ศิวพร ศรีสมัย. (2550). **การเชื่อมโยงสื่อเพื่อลดช่องว่างทางดิจิทัล: การเชื่อมโยงสารสนเทศจากสื่ออินเทอร์เน็ตสู่วิทยุชุมชน**. วิทยานิพนธ์ นิเทศศาสตรดุษฎีบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อนุตรา พรวิดี. (2544). **ความต้องการรายการวิทยุชุมชนของผู้ฟังในเขตปริมณฑลของกรุงเทพมหานคร**. วิทยานิพนธ์ วารสารศาสตรมหาบัณฑิต (สื่อสารมวลชน) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ภาษาอังกฤษ

Atton, Chris. (2002). **Alternative media**. CA: Sage.

Cochran, W. G. (1953). **Sampling Techniques**, 2nd Ed., New York: John Wiley and Sons, Inc.